

Ewa Maria Tuz

**Program nauczania geografii w zakresie podstawowym
dla szkół ponadgimnazjalnych – Oblicza geografii**

Spis treści

Wstęp

I. Cele kształcenia i wychowania według założeń programu	5
II. Osiągnięcia ucznia	8
III. Szczegółowe cele edukacyjne oraz osiągnięcia ucznia w postaci wymagań edukacyjnych	10
IV. Materiał nauczania	26
V. Procedury osiągania celów kształcenia i wychowania	32
VI. Kontrola, ocena i pomiar osiągnięć ucznia	39
VII. Proponowana literatura dla nauczycieli	43

Załącznik nr 1 – wyciąg z Podstawy programowej z geografii dla szkół ponadgimnazjalnych
(zakres podstawowy)

Wstęp

Punktem wyjścia do napisania *Programu nauczania geografii w zakresie podstawowym dla szkół ponadgimnazjalnych – Oblicza geografii* było Rozporządzenie Ministra Edukacji Narodowej z dnia 23 grudnia 2008 roku w sprawie podstawy programowej wychowania przedszkolnego oraz kształcenia ogólnego w poszczególnych typach szkół¹, a także dorobek Międzynarodowej Unii Geograficznej (International Geographical Union). Opracowując koncepcję programu, wykorzystano również osiągnięcia dydaktyki geografii, pedagogiki, aksjologii oraz psychologii.

Prezentowany program wyróżnia się spośród innych programów nauczania geografii w szkołach ponadgimnazjalnych nowatorskim podejściem zgodnym z zasadami konektywizmu. Dzięki temu stanowi odpowiedź na współczesne wyzwania edukacyjne – m.in. pozwala kształcić i doskonalić umiejętność selekcjonowania informacji, dostrzegania związków przyczynowo-skutkowych, wykorzystywania nowoczesnych technik informacyjno-komunikacyjnych oraz stosowania posiadanej wiedzy. Prezentowany program zakłada więc, że „**wiedzieć gdzie**” (know-where) jest ważniejsze niż tradycyjne „wiedzieć co” (know-what) czy „wiedzieć jak” (know-how), a proces uczenia się musi obejmować praktykę i refleksję, czyli nie tylko konsumpcję wiedzy, lecz także jej tworzenie.

Cele kształcenia i osiągnięcia ucznia, zgodnie z koncepcją Podstawy programowej, przedstawiono w programie jako efekty zapisane językiem wymagań edukacyjnych, ukazując w ten sposób zachodzące między nimi interakcje. Podejście oparte na efektach kształcenia zakłada zupełnie inną filozofię nauczania niż podejście tradycyjne. Punktem wyjścia w nauczaniu są bowiem oczekiwane rezultaty, czyli umiejętności, jakie uczeń uzyska w wyniku procesu kształcenia.

Ujęcie szczegółowych celów kształcenia i wychowania oraz założonych osiągnięć ucznia w postaci wymagań edukacyjnych zapisanych językiem efektów wskazuje, że w programie główny akcent przeniesiono ze zdobywania wiadomości na kształcenie umiejętności, pobudzenie ucznia do aktywności, a także samodzielnego i kreatywnego myślenia. Nadrzędną rolę przypisano zatem efektom kształcenia, które powinny dominować w całym procesie edukacyjnym nad przedmiotowym materiałem nauczania, służącym do osiągnięcia tychże efektów. Z tego podejścia wynika układ programu – przedstawienie treści nauczania w postaci szczegółowych wymagań edukacyjnych.

Geografia jako przedmiot pojawia się na III etapie edukacyjnym – w gimnazjum. W szkole podstawowej propedeutyczne treści występują już w nauczaniu zintegrowanym, a w szerszym zakresie – na przedmiocie przyroda w klasach IV–VI. W programie założono, że absolwenci gimnazjów mają ugruntowany zasób wiedzy geograficznej i opanowali uniwersalne umiejętności na poziomie ogólnym.

Prezentowany program zakłada ciągłość procesu edukacyjnego oraz interakcje między treściami kształcenia geografii w gimnazjum i szkole ponadgimnazjalnej. Wynika stąd ważna jego cecha – kontynuacja treści kształcenia zawartych w obowiązujących programach

¹http://www.men.gov.pl/index.php?option=com_content&view=category&layout=blog&id=230&Itemid=290

nauczania geografii w gimnazjum, a więc nawiązywanie do nich przy realizacji materiału nauczania w szkole ponadgimnazjalnej w zakresie podstawowym. Koncepcja wymagań na IV etapie edukacyjnym w zakresie podstawowym opiera się bowiem na założeniu, że uczeń powinien poznać zagadnienia społeczne i gospodarcze w skali globalnej oraz problemy związane z zagrożeniami środowiska przyrodniczego współczesnego świata, korzystając z wiedzy o środowisku przyrodniczym oraz poszczególnych państwach i regionach zdobytej na wcześniejszych etapach edukacyjnych.

W programie, zgodnie z założeniem Podstawy programowej, położono większy nacisk na kształcenie umiejętności i szukanie relacji między środowiskiem przyrodniczym a działalnością człowieka. Dlatego nauczyciel może rozszerzyć podstawowy zakres treści na przykład o zagadnienia związane z istotą i funkcjonowaniem środowiska przyrodniczego, jeżeli uzna to za niezbędne dla wyjaśnienia globalnych procesów społeczno-gospodarczych. W każdym wypadku wybór i układ omawianych tematów powinien być dostosowany do potrzeb i zdolności uczniów.

Program skonstruowano tak, aby można było go zrealizować w całości nawet przy minimalnej liczbie godzin wynikającej z ramowego planu nauczania szkoły. Czytelna konstrukcja programu ułatwi korzystającym z niego nauczycielom osiągnięcie efektów wynikających z Podstawy programowej.

Program został podzielony na rozdziały. Rozdział I zawiera omówienie ogólnych celów kształcenia i wychowania, na których oparto niniejszy program w nawiązaniu do Podstawy programowej. W rozdziale II umieszczono opis ogólnych osiągnięć ucznia również w nawiązaniu do Podstawy programowej. W kolejnych rozdziałach przedstawiono w tabelach szczegółowe cele kształcenia i wychowania oraz osiągnięcia ucznia w postaci wymagań edukacyjnych zapisanych językiem efektów (rozdział III), a także materiał nauczania (rozdział IV). Kolejne rozdziały zawierają opis procedur osiągania celów kształcenia i wychowania (rozdział V) oraz propozycje oceny osiągnięć ucznia (rozdział VI). W rozdziale VII przedstawiono zalecaną literaturę dla nauczycieli. Załącznik nr 1 do programu stanowi wyciąg z Podstawy programowej z geografii dla szkół ponadgimnazjalnych (zakres podstawowy).

Program nauczania geografii w zakresie podstawowym dla szkół ponadgimnazjalnych – Oblicza geografii może być modyfikowany stosownie do uwarunkowań konkretnej szkoły czy klasy. Jego założeniem jest kształcenie i doskonalenie umiejętności geograficznych, stosowania wiedzy w praktyce, kreatywnego myślenia, a przede wszystkim – przygotowanie ucznia do dalszej kariery edukacyjnej i kształcenia ustawicznego (edukacji permanentnej) na miarę wymogów współczesnego świata.

Prezentowany program jest pierwszą częścią szerszej obudowy dydaktycznej, niezbędnej w procesie nauczania, którą będą stanowić m.in. Książka Nauczyciela (szczegółowy przewodnik metodyczny dla nauczycieli korzystających z tego programu), Płyta Nauczyciela (materiały dydaktyczne na płycie CD), *Karty pracy ucznia*, atlas geograficzny, *Multibook* oraz *E-mapy i dane ekonomiczne* na płycie CD.

I. Cele kształcenia i wychowania według założeń programu

Zgodnie z Podstawą programową program precyzyjnie określa cele kształcenia na lekcjach geografii w zakresie podstawowym w szkole ponadgimnazjalnej. Podstawowe cele kształcenia w szkołach ponadgimnazjalnych kładą nacisk na umiejętność rozwiązywania problemów i przygotowanie uczniów do odpowiedzialnego funkcjonowania we współczesnym świecie, co powinno być najważniejszym zadaniem nauczyciela geografii.

Celem kształcenia ogólnego w szkołach ponadgimnazjalnych jest:

- 1) przyswojenie przez uczniów określonego zasobu wiadomości na temat faktów, zasad, teorii i praktyk;
- 2) zdobycie przez uczniów umiejętności wykorzystania posiadanych wiadomości podczas wykonywania zadań i rozwiązywania problemów;
- 3) kształtowanie u uczniów postaw warunkujących sprawne i odpowiedzialne funkcjonowanie we współczesnym świecie.

W procesie kształcenia ogólnego szkoła (...) kształtuje u uczniów postawy sprzyjające ich dalszemu rozwojowi indywidualnemu i społecznemu, takie jak: uczciwość, wiarygodność, odpowiedzialność, wytrwałość, poczucie własnej wartości, szacunek dla innych ludzi, ciekawość poznawczą, kreatywność, przedsiębiorczość, kulturę osobistą, gotowość do uczestnictwa w kulturze, podejmowania inicjatyw oraz do pracy zespołowej. W rozwoju społecznym bardzo ważne jest kształtowanie postawy obywatelskiej, postawy poszanowania tradycji i kultury własnego narodu, a także postawy poszanowania dla innych kultur i tradycji. Szkoła podejmuje odpowiednie kroki w celu zapobiegania wszelkiej dyskryminacji.

W trosce o podmiotowe uczestnictwo ucznia w działaniach edukacyjnych na lekcjach geografii sformułowano cele przedmiotowe wyrażone językiem wymagań ogólnych:

- I. *Wykorzystanie różnych źródeł informacji do analizy i prezentowania współczesnych problemów przyrodniczych, gospodarczych, społecznych, kulturowych i politycznych.*
- II. *Formułowanie i weryfikowanie hipotez dotyczących problemów współczesnego świata.*
- III. *Rozumienie relacji człowiek – przyroda – społeczeństwo w skali globalnej i regionalnej.*

W koncepcji programu przyjęto, że edukacja geograficzna w szkole ponadgimnazjalnej, wspomagając rozwój ucznia jako osoby i wprowadzając go w życie społeczne, ma na celu przede wszystkim:

W sferze wiedzy i rozumienia:

1. wyjaśnienie podstawowych terminów geograficznych, umożliwiających zrozumienie omawianych zagadnień,
2. ukazanie miejsc i obszarów, w których obrębie zachodzą różnorodne procesy przyrodnicze i społeczno-ekonomiczne, w skali regionalnej, globalnej oraz czasowej,
3. wyjaśnienie przyczyn warunkujących różne sposoby gospodarowania w środowisku geograficznym,

4. analizowanie wybranych problemów społeczno-gospodarczych w skali regionalnej i globalnej,
5. wyjaśnienie interakcji zachodzących w układzie człowiek – środowisko geograficzne w skali regionalnej oraz globalnej,
6. wykazanie złożoności świata, współzależności jego poszczególnych elementów i gotowość do udziału w jego przekształcaniu zgodnie z zasadą zrównoważonego rozwoju,
7. dostrzeganie różnego rodzaju związków i zależności (przyczynowo-skutkowych, funkcjonalnych, czasowych i przestrzennych),
8. rozszerzenie i ugruntowanie wiedzy niezbędnej do zrozumienia istoty zjawisk oraz charakteru i dynamiki procesów zachodzących w środowisku geograficznym w skali wielkich regionów oraz świata w różnych skalach czasowych,
9. dążenie do rozumienia treści geograficznych, a nie tylko do ich pamięciowego opanowania,
10. traktowanie wiadomości geograficznych, stanowiących wartość poznawczą samą w sobie, w sposób integralny, prowadzący do lepszego rozumienia świata, ludzi i siebie,
11. poprawne i swobodne wypowiedzanie się w mowie oraz piśmie z wykorzystaniem różnorodnych środków wyrazu.

W sferze umiejętności:

1. umiejętność planowania, organizowania i oceniania własnej nauki oraz przyjmowania za nią odpowiedzialności teraz i w przyszłości,
2. umiejętność skutecznego porozumiewania się w różnych sytuacjach, prezentacji własnego punktu widzenia i uwzględniania poglądów innych ludzi,
3. umiejętność poprawnego posługiwania się językiem ojczystym oraz przygotowywania do publicznych wystąpień,
4. umiejętność efektywnego współdziałania w zespole, budowania więzi międzyludzkich, podejmowania indywidualnych i grupowych decyzji, skutecznego działania na podstawie obowiązujących norm,
5. umiejętność rozwiązywania problemów w twórczy sposób,
6. umiejętność rozwijania sprawności umysłowej oraz osobistych zainteresowań,
7. umiejętność rozwijania zdolności analitycznego i syntetycznego myślenia,
8. umiejętność korzystania z metod i technik negocjacyjnych w rozwiązywaniu konfliktów i problemów społecznych,
9. umiejętność formułowania problemów badawczych, hipotez oraz przeprowadzania prostych doświadczeń i obserwacji geograficznych,
10. umiejętność poszukiwania, porządkowania i wykorzystywania informacji geograficznych z różnych źródeł, efektywnego posługiwania się technologiami informacyjnymi i komunikacyjnymi,
11. umiejętność oceny uwarunkowań procesów społeczno-gospodarczych zachodzących w skali globalnej i regionalnej oraz różnych skalach czasowych,

12. umiejętność wskazywania i analizy związków przyczynowo-skutkowych oraz powiązań funkcjonalnych pomiędzy poszczególnymi komponentami środowiska geograficznego w różnych skalach przestrzennych i czasowych,
13. umiejętność lokalizowania poznanych miejsc i obszarów na powierzchni Ziemi oraz orientowania się w ich wzajemnym położeniu na podstawie map,
14. umiejętność postrzegania rzeczywistości jako zespołu wartości.

W sferze postaw i wartości (cele wychowawcze, aksjologiczne):

1. rozwijanie przekonania o użyteczności edukacji geograficznej w życiu codziennym oraz kształceniu ustawicznym,
2. rozwijanie dociekliwości poznawczej, ukierunkowanej na poszukiwanie prawdy, dobra i piękna w świecie,
3. kształtowanie świadomości o potrzebie współpracy dotyczącej zwalczania zagrożeń środowiska przyrodniczego oraz zagrożeń społecznych,
4. kształtowanie systemu wartości odpowiadającego naturze i godności ludzkiej,
5. poszukiwanie, odkrywanie i dążenie do osiągnięcia wielkich celów życiowych i wartości niezbędnych dla odnalezienia własnego miejsca w świecie na drodze rzetelnej i systematycznej pracy,
6. rozpoznawanie wartości moralnych, dokonywanie wyborów i hierarchizacja wartości,
7. umiejętne godzenie dobra i wolności własnej z dobrem i wolnością innych, umacnianie odpowiedzialności za siebie w powiązaniu z odpowiedzialnością za innych,
8. kształtowanie postawy szacunku dla wartości wyższych oraz motywacja do bezinteresownych działań społecznych,
9. kształtowanie w sobie postawy dialogu, umiejętności słuchania innych i rozumienia ich poglądów.

Tak sformułowane cele nadrzędne stanowiły podstawę proponowanych w niniejszym programie wymagań edukacyjnych, integrujących w sobie cele nauczania i wychowania z osiągnięciami ucznia. Wymagania edukacyjne uszczegółowione przedstawiono w rozdziale III, natomiast przyporządkowany im materiał nauczania, dzięki któremu cele te zostaną osiągnięte – w rozdziale IV.

II. Osiągnięcia ucznia

Według założeń Podstawy programowej *Do najważniejszych umiejętności zdobywanych przez ucznia w trakcie kształcenia ogólnego na IV etapie edukacyjnym należą:*

- 1) czytanie – umiejętność rozumienia, wykorzystywania i refleksyjnego przetwarzania tekstów, w tym tekstów kultury, prowadząca do osiągnięcia własnych celów, rozwoju osobowego oraz aktywnego uczestnictwa w życiu społeczeństwa;*
- 2) myślenie matematyczne – umiejętność wykorzystania narzędzi matematyki w życiu codziennym oraz formułowania sądów opartych na rozumowaniu matematycznym;*
- 3) myślenie naukowe – umiejętność wykorzystania wiedzy o charakterze naukowym do identyfikowania i rozwiązywania problemów, a także formułowania wniosków opartych na obserwacjach empirycznych dotyczących przyrody i społeczeństwa;*
- 4) umiejętność komunikowania się w języku ojczystym i w językach obcych, zarówno w mowie, jak i w piśmie;*
- 5) umiejętność sprawnego posługiwania się nowoczesnymi technologiami informacyjno-komunikacyjnymi;*
- 6) umiejętność wyszukiwania, selekcjonowania i krytycznej analizy informacji;*
- 7) umiejętność rozpoznawania własnych potrzeb edukacyjnych oraz uczenia się;*
- 8) umiejętność pracy zespołowej.*

Zakładane w niniejszym programie osiągnięcia ucznia, przedstawione w postaci efektów kształcenia opisanych językiem wymagań edukacyjnych w tabelach rozdziału III, obejmują wszystkie wymienione wyżej umiejętności. Głównymi osiągnięciami uczniów, którzy ukończą kurs geografii w zakresie podstawowym, będą zatem:

1. posługiwanie się terminologią geograficzną;
2. korzystanie z różnych źródeł informacji geograficznej: map, planów, roczników statystycznych, zdjęć, profili, przekrojów, rysunków, czasopism, przewodników, literatury popularnonaukowej, internetu, GIS-u² i innych;
3. określanie relacji między środowiskiem przyrodniczym a działalnością człowieka na Ziemi;
4. przedstawianie systemu powiązań w skali globalnej i regionalnej;
5. opisywanie i kategoryzacja procesów globalnych;
6. przedstawienie istoty zrównoważonego rozwoju oraz opisywanie działań zgodnych z jego ideą.

W koncepcji programu uwzględniono spełnienie wymienionych wyżej osiągnięć w taki sposób, aby nabywane przez uczniów umiejętności były nieustannie doskonalone w edukacji geograficznej w zakresie podstawowym w szkole ponadgimnazjalnej. Dotyczy to np. korzystania z różnorodnych źródeł informacji (w tym map o różnej treści oraz internetu), lokalizowania miejsc na powierzchni Ziemi czy stosowania wiedzy geograficznej w życiu codziennym.

² System Informacji Geograficznej

Kształceniu umiejętności, takich jak np. analizowanie interakcji zachodzących w układzie człowiek – środowisko geograficzne w skali regionalnej i globalnej w różnych skalach czasowych czy wiązanie aktualnych wydarzeń społecznych i politycznych z przeszłością, służy przyjęty w programie układ treści nauczania. W pierwszej kolejności ujęto w nim zróżnicowanie ludności świata. Następnie na konkretnych przykładach wyjaśniono związki przyczynowo-skutkowe zachodzące między gospodarką człowieka i rozmieszczeniem ludności oraz zachodzącymi przemianami społeczno-gospodarczymi. Taki sposób prezentacji treści i realizacji osiągnięć przyczyni się do utrwalania nabywanej przez uczniów wiedzy oraz kształconych uniwersalnych umiejętności.

Zakładane w niniejszym programie szczegółowe osiągnięcia opisane w postaci wymagań edukacyjnych (tabele rozdziału III) zostały przedstawione według zasad teorii poznania, w celu wytworzenia u uczniów strukturalnego systemu wiedzy i umiejętności, oraz w formie kształcenia czynnościowego.

III. Szczegółowe cele edukacyjne oraz osiągnięcia ucznia w postaci wymagań edukacyjnych

Dział programu	Zapis w podstawie programowej		Szczegółowe cele edukacyjne oraz osiągnięcia ucznia w postaci wymagań edukacyjnych	Procedury osiągania celów
	treści nauczania	treści nauczania – wymagania szczegółowe		
Mapa świata	2. Zróżnicowanie gospodarcze świata	<p>Uczeń poprawnie:</p> <p>2.15. wyjaśnia współczesne zmiany na mapie politycznej świata</p> <p>2.16. wyjaśnia na wybranych przykładach (w skali lokalnej, regionalnej i globalnej) przyczyny procesów integracyjnych i ich skutki gospodarcze, społeczne i polityczne</p>	<p>Uczeń poprawnie:</p> <ul style="list-style-type: none"> • wyjaśnia termin <i>państwo</i> • wyjaśnia różnice między enklawą a eksklawą • porównuje powierzchnię największych i najmniejszych państw świata • opisuje zmiany na mapie politycznej świata po 1989 roku oraz ich przyczyny i następstwa • wyjaśnia przyczyny i skutki dekolonizacji • analizuje mapę polityczną świata • charakteryzuje wybrane ustroje polityczne (WW) • wyjaśnia przyczyny procesów integracyjnych i dezintegracyjnych na wybranych przykładach w skali lokalnej, regionalnej i globalnej • wykazuje przyczyny i skutki gospodarcze, społeczne oraz polityczne integracji i dezintegracji w skali lokalnej, regionalnej i globalnej • opisuje położenie, granice oraz podział administracyjny Polski (WW) 	<ul style="list-style-type: none"> • praca z mapą – analiza zmian zachodzących na mapie politycznej świata • praca z mapą konturową – podział polityczny świata • praca z tekstami źródłowymi (np. z czasopism, internetu) – skutki zmian ustroju politycznego na przykładzie wybranych krajów • ćwiczenia – wyszukiwanie informacji geograficznych w różnych źródłach (np. w internecie, atlasach geograficznych, encyklopediach, rocznikach statystycznych, czasopismach)

<p>Ludność i urbanizacja</p>	<p>1. Współczesne problemy demograficzne i społeczne świata</p>	<p>Uczeń poprawnie: 1.1. wyróżnia i charakteryzuje obszary o optymalnych i trudnych warunkach do zamieszkania w skali globalnej i regionalnej; formułuje prawidłowości rządzące rozmieszczeniem ludności na świecie 1.2. charakteryzuje główne procesy demograficzne (fazy przejścia demograficznego i przejścia epidemiologicznego) na przykładzie całego świata i poszczególnych kontynentów 1.3. klasyfikuje migracje, podaje ich przyczyny i ocenia skutki tego zjawiska; charakteryzuje współczesne kierunki emigracji Polaków i czynniki wpływające na atrakcyjność niektórych państw dla imigrantów 1.6. wyjaśnia znaczenie kultury i tradycji regionalnych w procesie różnicowania się regionów</p>	<p>Uczeń poprawnie:</p> <ul style="list-style-type: none"> • analizuje liczbę ludności i jej zmiany na świecie i poszczególnych kontynentach • oblicza współczynnik przyrostu naturalnego • prognozuje zmiany liczby ludności świata i kontynentów • porównuje przyrost naturalny w wybranych krajach o zróżnicowanym poziomie rozwoju gospodarczego • analizuje model przejścia demograficznego • opisuje cechy społeczeństwa w różnych fazach przejścia demograficznego • analizuje model przejścia epidemiologicznego • omawia zmiany liczby ludności w Polsce (WW) • formułuje wnioski na podstawie analizy diagramu ilustrującego zmiany współczynnika przyrostu naturalnego w Polsce (WW) • charakteryzuje zróżnicowanie demograficzne społeczeństw na wybranych przykładach • analizuje średnią długość trwania życia na świecie i wyjaśnia przyczyny jej zróżnicowania na podstawie mapy • analizuje strukturę wieku i płci na podstawie piramidy wieku w wybranych krajach świata • wyjaśnia przyczyny i skutki starzenia się 	<ul style="list-style-type: none"> • praca z podręcznikiem i rocznikiem statystycznym – analiza zmian liczby ludności świata i prognozy jej zmian • praca z infografiką – interpretacja modelu przejścia demograficznego • praca z mapą – przyrost naturalny • praca z mapą – średnia długość trwania życia • dyskusja na temat przyczyn i skutków zróżnicowania demograficznego społeczeństw • praca z wykresami i tabelami statystycznymi oraz mapą – struktura zawodowa ludności w wybranych krajach • dyskusja – wyodrębnienie paradygmatów zmian w strukturze zatrudnienia • dyskusja na temat przyczyn i skutków bezrobocia • praca z mapą – rozmieszczenie ludności na Ziemi
------------------------------	---	---	---	--

	<p>2. Zróżnicowanie gospodarcze świata</p>	<p>pod względem rozwoju społecznego i gospodarczego (np. wyjaśnia rolę tradycji w rozwoju przedsiębiorczości w państwach Azji Południowo-Wschodniej)</p> <p>1.4. wyjaśnia zróżnicowanie procesów urbanizacji na świecie; opisuje procesy tworzenia się aglomeracji miejskich oraz ich formy</p> <p>1.5. identyfikuje i wyjaśnia procesy wzrostu liczby ludności oraz ekspansji przestrzennej wielkich metropolii świata (np. poznaje przyczyny powstawania dzielnic nędzy, wzrostu przestępczości, degradacji środowiska przyrodniczego, problemów komunikacyjnych)</p> <p>2.5. opisuje zmiany w funkcji obszarów wiejskich na wybranych przykładach (np. w Unii Europejskiej,</p>	<p>społeczeństw na wybranych przykładach</p> <ul style="list-style-type: none"> • porównuje strukturę demograficzną ludności Polski ze strukturą w wybranych krajach świata (WW) • charakteryzuje strukturę zatrudnienia ludności w wybranych krajach • definiuje bezrobocie • opisuje przyczyny i skutki bezrobocia na wybranych przykładach • analizuje rozmieszczenie ludności na świecie • opisuje czynniki decydujące o rozmieszczeniu ludności na wybranych przykładach • wykazuje wpływ barier osadniczych na rozmieszczenie ludności na świecie • wyróżnia i charakteryzuje obszary o optymalnych i trudnych warunkach do zamieszkania w skali globalnej i regionalnej • wyróżnia i charakteryzuje obszary o największej koncentracji ludności na świecie • formułuje prawidłowości rządzące rozmieszczeniem ludności na świecie; • porównuje gęstość zaludnienia na kontynentach • opisuje geograficzne czynniki wpływające na rozmieszczenie ludności w Polsce i porównuje z wybranym regionem świata • klasyfikuje migracje, podaje ich 	<ul style="list-style-type: none"> • praca w grupach – wpływ barier osadniczych na rozmieszczenie ludności na świecie • dyskusja na temat przyczyn i skutków nierównomiernego rozmieszczenia ludności na świecie • praca z wykresami i tabelami statystycznymi oraz mapą – struktura zawodowa ludności w wybranych krajach • analiza SWOT – migracje ludności • metaplan – problemy uchodźców • dyskusja na temat przyczyn i skutków emigracji Polaków w drugiej połowie XX w. i na początku XXI w. • praca z mapą, podręcznikiem i danymi statystycznymi – zróżnicowanie narodowościowe, rasowe i religijne ludności świata oraz jego skutki • portfolio – religie świata • metaplan – tolerancja dla
--	--	--	---	---

		<p>w regionach turystycznych w państwach rozwijających się); potrafi wyjaśnić szanse i zagrożenia dla środowiska przyrodniczego i mieszkańców poszczególnych regionów, wynikające z procesów przemian zachodzących na terenach wiejskich</p>	<p>przyczyny i ocenia skutki tego zjawiska</p> <ul style="list-style-type: none"> • charakteryzuje współczesne kierunki emigracji Polaków i czynniki wpływające na atrakcyjność niektórych państw dla imigrantów • oblicza współczynnik przyrostu rzeczywistego • porównuje saldo migracji w wybranych krajach • charakteryzuje odmiany ludzkie • wykazuje różnicowanie językowe i religijne ludności świata • charakteryzuje kręgi kulturowe • wyjaśnia znaczenie kultury i tradycji w procesie różnicowania się regionów pod względem rozwoju społecznego i gospodarczego • analizuje różnicowanie kulturowe ludności Polski (WW) • wyróżnia rodzaje jednostek osadniczych • charakteryzuje różnicowanie wsi na wybranych przykładach • opisuje zmiany w funkcji obszarów wiejskich na wybranych przykładach (np. w Unii Europejskiej, w regionach turystycznych w państwach rozwijających się) • opisuje szanse i zagrożenia dla środowiska przyrodniczego i mieszkańców poszczególnych regionów, wynikające z procesów przemian zachodzących na terenach 	<p>innych narodowości, kultur i wyznań</p> <ul style="list-style-type: none"> • dyskusja panelowa – zachowanie tożsamości kulturowej i narodowej w dobie globalizacji • dyskusja panelowa – rola tradycji w rozwoju przedsiębiorczości w państwach Azji Południowo-Wschodniej • analiza SWOT – wielokulturowość a rozwój państw i regionów • metoda projektu – wielokulturowość w Europie • praca z planami wybranych miast – typy zespołów miejskich • praca z mapą – wskaźnik urbanizacji • analiza SWOT – szanse i zagrożenia dla środowiska przyrodniczego i mieszkańców poszczególnych regionów, wynikające z przemian zachodzących na terenach wiejskich
--	--	--	---	---

			<p>wiejskich</p> <ul style="list-style-type: none"> • opisuje funkcje miast • opisuje procesy tworzenia się aglomeracji miejskich oraz ich formy na świecie i w Polsce • porównuje wybrane typy miast na świecie i w Polsce • opisuje kryteria wyróżniania miast w Polsce (WW) • wyjaśnia proces urbanizacji i dezurbanizacji • rozróżnia fazy urbanizacji • porównuje wskaźnik urbanizacji na świecie i w wybranych regionach • wyjaśnia zróżnicowanie procesów urbanizacji na świecie i w Polsce • rozróżnia typy zespołów miejskich • identyfikuje i wyjaśnia procesy wzrostu liczby ludności oraz ekspansji przestrzennej wielkich metropolii świata • wykazuje przyczyny i skutki ekspansji przestrzennej wielkich metropolii świata 	<ul style="list-style-type: none"> • dyskusja panelowa z wykorzystaniem mapy, dotycząca przyczyn zróżnicowania poziomu urbanizacji w różnych częściach świata • praca z mapą – ocena wybranych obszarów pod kątem atrakcyjności osadniczej • mapa mentalna – przyczyny i skutki urbanizacji • metaplan – problemy wielkich miast
--	--	--	---	--

Globalna gospodarka	2. Zróźnicowanie gospodarcze świata	<p>Uczeń poprawnie:</p> <p>2.3. opisuje główne obszary upraw i chowu zwierząt na świecie, wyjaśnia ich zróźnicowanie przestrzenne</p> <p>2.6. charakteryzuje kierunki zmian w powierzchni lasów na świecie (w wyniku procesów wylesiania i zalesiania) i podaje przykłady gospodarowania zasobami leśnymi (pozytywne i negatywne)</p> <p>2.7. charakteryzuje cechy gospodarki morskiej i podaje przykłady wykorzystania oceanu światowego oraz zagrożeń wynikających ze zbyt intensywnej eksploatacji zasobów morskich</p> <p>2.9. wyjaśnia, na czym polegają zmiany zachodzące na rynku pracy w skali globalnej i regionalnej, wynikające z rozwoju nowoczesnych technologii informacyjno-komunikacyjnych</p>	<p>Uczeń poprawnie:</p> <ul style="list-style-type: none"> • wyjaśnia znaczenie rolnictwa dla gospodarki • wykazuje wpływ wybranych czynników przyrodniczych i pozaprzyrodniczych na rozwój rolnictwa • ocenia wpływ wybranych czynników przyrodniczych i społeczno-gospodarczych na zmiany struktury użytkowania ziemi • wyjaśnia zróźnicowanie przestrzenne w poziomie rozwoju rolnictwa na świecie • wykazuje pozytywne i negatywne skutki rolnictwa przemysłowego • porównuje rolnictwo intensywne i ekstensywne na wybranych przykładach • analizuje przestrzenne rozmieszczenie sposobów gospodarowania na świecie i w wybranych regionach • rozróżnia rośliny uprawne • charakteryzuje główne obszary upraw na świecie • wyjaśnia przestrzenne zróźnicowanie rozmieszczenia upraw na wybranych przykładach • wyjaśnia przestrzenne zróźnicowanie upraw w Polsce (WW) • wymienia nazwy zwierząt gospodarskich • porównuje chów ekstensywny i intensywny 	<ul style="list-style-type: none"> • praca w grupach – wpływ wybranych czynników na rozwój rolnictwa • praca z wykresami i danymi statystycznymi – zróźnicowanie struktury użytkowania ziemi na świecie • praca w grupach – analiza map (glebowych, klimatycznych i rolnictwa różnych regionów świata) w celu wyjaśnienia przyczyn zróźnicowania poziomu rolnictwa na świecie • mapa mentalna – pozytywne i negatywne skutki rolnictwa przemysłowego • praca z różnymi źródłami – wyszukiwanie informacji na temat gospodarczego wykorzystania roślin uprawnych i zwierząt gospodarskich • praca z mapą – przestrzenne rozmieszczenie sposobów gospodarowania na świecie i w wybranych regionach
---------------------	-------------------------------------	--	---	--

		<p>2.10. przedstawia cechy przemysłu wysokiej technologii i podaje przykłady jego lokalizacji na świecie; poznaje nowe funkcje ośrodków przemysłowych i nowe formy przestrzenne – technopolie, klastry i dystrykty przemysłowe</p> <p>2.8. charakteryzuje i ocenia zróżnicowanie i zmiany struktury wykorzystania surowców energetycznych na świecie; dokonuje oceny zjawiska uzależnienia produkcji energii na świecie od źródeł zaopatrzenia surowców nieodnawialnych, potrafi wyjaśnić twierdzenie „ropa rządzi światem”</p> <p>2.12. ocenia rolę nowoczesnych usług komunikacyjnych w funkcjonowaniu gospodarki i w życiu codziennym</p> <p>2.13. wyjaśnia zmiany zachodzące w kierunkach</p>	<ul style="list-style-type: none"> • charakteryzuje główne obszary chowu zwierząt na świecie • analizuje przestrzenne zróżnicowanie chowu zwierząt w Polsce (WW) • opisuje funkcje lasów • analizuje gospodarcze wykorzystanie lasów • wykazuje przyczyny i skutki gospodarki leśnej rabunkowej na wybranych przykładach • charakteryzuje racjonalną gospodarkę leśną na wybranych przykładach • charakteryzuje kierunki zmian w powierzchni lasów na świecie (w wyniku procesów wylesiania i zalesiania) i wymienia przykłady gospodarowania zasobami leśnymi (pozytywne i negatywne) • analizuje rozmieszczenie kompleksów leśnych w Polsce na podstawie mapy (WW) • wyjaśnia znaczenie gospodarki leśnej w Polsce (WW) • opisuje wykorzystanie wód morskich i oceanicznych • wyjaśnia podział wód morskich na świecie • charakteryzuje cechy gospodarki morskiej na wybranych przykładach • wymienia główne obszary połowów morskich na podstawie mapy • wymienia przykłady wykorzystania 	<ul style="list-style-type: none"> • praca z rocznikiem statystycznym – porównanie wysokości plonów wybranych roślin uprawnych oraz wydajności chowu zwierząt gospodarskich w różnych strefach klimatycznych • analiza SWOT – uprawa roślin modyfikowanych genetycznie • dyskusja panelowa – Czy lasy są nam potrzebne? • metaplan – gospodarka leśna na świecie • metoda projektu – rola lasów w walce z globalnym ociepleniem • praca z mapą – rozmieszczenie łowisk na świecie • portfolio – gdzie i co poławiamy? • analizowanie danych statystycznych – udział w połowach morskich • analiza SWOT – gospodarka morska w Polsce • praca ze schematem – podział i funkcje
--	--	---	---	--

		<p>i natężeniu ruchu osób i towarów; wskazuje przykłady lokalizacji nowoczesnych terminali i ich rolę w rozwoju regionów</p> <p>2.11. charakteryzuje wybrane obszary intensywnie zagospodarowywane turystycznie na świecie; wyjaśnia, dlaczego zmieniają się kierunki wyjazdów turystycznych Polaków; identyfikuje skutki rozwoju turystyki dla środowiska przyrodniczego</p>	<p>oceanu światowego oraz zagrożeń wynikających ze zbyt intensywnej eksploatacji zasobów morskich</p> <ul style="list-style-type: none"> • ukazuje główne problemy gospodarki morskiej w Polsce (WW) • opisuje podział i funkcje przemysłu • wykazuje znaczenie przemysłu • charakteryzuje czynniki lokalizacji przemysłu na wybranych przykładach • charakteryzuje wybrane okręgi przemysłowe • opisuje zmiany w polskim przemyśle w ostatnim 30-leciu (WW) • wykazuje znaczenie inwestycji zagranicznych w rozwoju polskiego przemysłu (WW) • wyjaśnia przyczyny i skutki restrukturyzacji i modernizacji przemysłu • wyjaśnia, na czym polegają zmiany zachodzące na rynku pracy w skali globalnej i regionalnej, wynikające z rozwoju nowoczesnych technologii informacyjno-komunikacyjnych • charakteryzuje przemysł wysokiej technologii i wymienia przykłady jego lokalizacji na świecie • wyróżnia działy przemysłu high-tech • analizuje udział produktów wysokiej technologii w eksporcie artykułów przemysłowych w wybranych krajach świata na podstawie mapy 	<p>przemysłu</p> <ul style="list-style-type: none"> • analiza porównawcza czynników lokalizacji okręgów przemysłowych na wybranych przykładach na podstawie mapy • analiza SWOT – przemysł w Polsce • praca z mapami i danymi statystycznymi – rozmieszczenie, światowe zasoby i wydobycie surowców energetycznych • praca z różnymi źródłami – wyszukiwanie informacji na temat zastosowania surowców energetycznych • analiza SWOT – restrukturyzacja i modernizacja przemysłu • analiza SWOT – zmiany zachodzące na rynku pracy w skali globalnej i regionalnej, wynikające z rozwoju nowoczesnych technologii informacyjno-komunikacyjnych • mapa mentalna – czynniki lokalizacji przemysłu wysokich technologii • praca z mapą –
--	--	---	--	---

			<ul style="list-style-type: none"> • wymienia nowe funkcje ośrodków przemysłowych i nowe formy przestrzenne – technopolie, klastry i dystrykty przemysłowe • lokalizuje rozmieszczenie ośrodków high-tech na mapie świata • charakteryzuje wybrany ośrodek przemysłu high-tech (WW) • klasyfikuje źródła energii na świecie • charakteryzuje strukturę wykorzystania surowców energetycznych na świecie • analizuje i ocenia zmiany struktury wykorzystania surowców energetycznych na świecie • opisuje rozmieszczenie surowców energetycznych na świecie na podstawie mapy • analizuje produkcję energii elektrycznej na świecie i w wybranych krajach • rozróżnia typy elektrowni • wykazuje zależność pomiędzy wielkością produkcji energii a dostępem do źródeł zaopatrzenia w surowce nieodnawialne • wyjaśnia twierdzenie „ropa rządzi światem” • wyjaśnia znaczenie odnawialnych źródeł energii elektrycznej dla gospodarki (WW) • przedstawia problemy przemysłu energetycznego w Polsce (WW) • wykazuje przyczyny i skutki rozwoju 	<p>rozmieszczenie ośrodków high-tech na świecie</p> <ul style="list-style-type: none"> • praca z wykresem – analiza zmian zużycia różnych źródeł energii wraz z rozwojem gospodarczym • ćwiczenia techniczne z mapą konturową – zaznaczanie głównych obszarów wydobywania najważniejszych surowców energetycznych oraz terytoriów krajów będących największymi producentami energii elektrycznej • metoda projektu – odnawialne i nieodnawialne źródła energii; energetyka przyszłości • dyskusja panelowa – za i przeciw energetyce jądrowej • analiza SWOT – uwarunkowania rozwoju poszczególnych rodzajów transportu • analiza porównawcza struktury i roli usług w krajach o różnym poziomie rozwoju
--	--	--	---	--

			<p>energetyki atomowej</p> <ul style="list-style-type: none"> • wyjaśnia znaczenie usług • wyróżnia rodzaje usług różnych typów • ocenia rolę nowoczesnych usług komunikacyjnych w funkcjonowaniu gospodarki i w życiu codziennym • rozróżnia działy komunikacji • wykazuje znaczenie transportu • opisuje zróżnicowanie sieci transportowej na świecie i w poszczególnych regionach na wybranych przykładach na podstawie mapy • omawia zmiany zachodzące w kierunkach i natężeniu ruchu osób i towarów na świecie i w wybranych regionach • wskazuje przykłady lokalizacji nowoczesnych terminali na podstawie mapy świata • wyjaśnia na przykładach rolę nowoczesnych terminali w rozwoju regionów • charakteryzuje główne problemy transportu w Polsce (WW) • wyjaśnia znaczenie łączności w funkcjonowaniu polskiej gospodarki i w życiu codziennym Polaków (WW) • przedstawia przyczyny i skutki rozwoju turystyki • rozróżnia rodzaje turystyki • opisuje czynniki decydujące 	<p>gospodarczego</p> <ul style="list-style-type: none"> • burza mózgów – wady i zalety transportu • mapa mentalna – cele i motywy ruchu turystycznego • praca z wykresami, mapami i danymi statystycznymi – analiza wielkości i kierunków ruchu turystycznego, lokalizacja głównych regionów turystycznych • analiza SWOT – szanse i zagrożenia wynikające z szybkiego rozwoju turystyki • metoda projektu – turystyka szansą rozwoju słabo rozwiniętych regionów świata i Polski
--	--	--	--	--

			<p>o atrakcyjności turystycznej</p> <ul style="list-style-type: none"> • opisuje atrakcje turystyczne wybranych regionów świata (WW) • charakteryzuje wybrane obszary intensywnie zagospodarowywane turystycznie na świecie • wyjaśnia przyczyny zmiany kierunków wyjazdów turystycznych Polaków (WW) • identyfikuje pozytywne i negatywne skutki rozwoju turystyki dla gospodarki, społeczeństwa i środowiska przyrodniczego • ocenia atrakcyjność turystyczną Polski (WW) 	
Globalne problemy	2. Zróżnicowanie gospodarcze świata	<p>Uczeń poprawnie:</p> <p>2.1. klasyfikuje państwa na podstawie analizy wskaźników rozwoju społecznego i gospodarczego; wyróżnia regiony bogate i biedne (bogatą Północ i biedne Południe) i podaje przyczyny dysproporcji w poziomie rozwoju społeczno-gospodarczego regionów świata</p> <p>2.4. wyjaśnia, z czego wynikają różnice w wielkości i strukturze</p>	<p>Uczeń poprawnie:</p> <ul style="list-style-type: none"> • porównuje wybrane wskaźniki sytuacji społeczno-gospodarczej • wykazuje przyczyny dysproporcji w rozwoju społeczno-gospodarczym poszczególnych państw i regionów • porównuje produkt krajowy brutto na 1 mieszkańca w wybranych krajach na podstawie mapy i danych statystycznych • analizuje wskaźnik rozwoju społecznego (HDI) w wybranych krajach na podstawie mapy i danych statystycznych • klasyfikuje państwa na podstawie analizy wskaźników rozwoju społecznego i gospodarczego • opisuje cechy krajów o różnym poziomie 	<ul style="list-style-type: none"> • burza mózgów – przyczyny i konsekwencje dysproporcji w rozwoju społeczno-gospodarczym państw • praca z wykresami, mapami i danymi statystycznymi – analiza wybranych wskaźników poziomu rozwoju społeczno-gospodarczego wybranych regionów • dyskusja panelowa – propozycje działań prowadzących do zmniejszenia dysproporcji

		<p>spożycia żywności na świecie (uwarunkowania przyrodnicze, kulturowe, społeczne i polityczne, mechanizmy wpływające na nierównomierny rozdział żywności w skali globalnej)</p> <p>2.14. podaje przykłady procesów globalizacji i ich wpływu na rozwój regionalny i lokalny</p> <p>2.2 ocenia i projektuje różne formy pomocy państwa i organizacji pozarządowych państwom i regionom dotkniętym kryzysem (klęskami ekologicznymi, wojnami, głodem)</p> <p>2.16. wyjaśnia na wybranych przykładach (w skali lokalnej, regionalnej i globalnej) przyczyny procesów integracyjnych i ich skutki gospodarcze, społeczne i polityczne</p>	<p>rozwoju na wybranych przykładach</p> <ul style="list-style-type: none"> • wyróżnia regiony bogate i biedne (w tym określa, które regiony zalicza się do „bogatej Północy”, a które to „biednego Południa”) • proponuje sposoby zmniejszenia nierówności w rozwoju społeczno-gospodarczym świata • wskazuje regiony głodu i niedożywienia na mapie świata • wyjaśnia, z czego wynikają różnice w wielkości i strukturze spożycia żywności na świecie • analizuje przyczyny i skutki głodu i niedożywienia na świecie • wymienia nazwy organizacji międzynarodowych zajmujących się pomocą dla regionów głodu i niedożywienia i ocenia skuteczność ich działań • wyjaśnia przyczyny i skutki globalizacji • charakteryzuje rolę wielkie korporacje międzynarodowych w procesie globalizacji • wymienia przykłady procesów globalizacyjnych i ich wpływu na rozwój regionalny i lokalny • wyjaśnia znaczenie współpracy międzynarodowej na szczeblu krajowym i regionalnym • wykazuje znaczenie handlu międzynarodowego we współpracy 	<p>w rozwoju społeczno-gospodarczym wybranych regionów</p> <ul style="list-style-type: none"> • praca z mapą i innymi źródłami—ocena poziomu wyżywienia ludności świata, wskazywanie obszarów nadwyżek i niedoborów żywności • burza mózgów – działania na rzecz zmniejszenia zjawiska głodu i niedożywienia • metaplan – międzynarodowe działania na rzecz zmniejszenia zjawiska głodu i niedożywienia • analiza SWOT – globalizacja • mapa mentalna – pozytywne i negatywne skutki globalizacji • metoda projektu – w globalnej sieci • burza mózgów – znaczenie i formy współpracy międzynarodowej • mapa mentalna – cele integracji
--	--	--	--	---

			<p>międzynarodowej</p> <ul style="list-style-type: none"> • wyjaśnia cele integracji międzynarodowej w skali globalnej i regionalnej • analizuje pozytywne i negatywne skutki integracji europejskiej • wymienia nazwy najważniejszych organizacji międzynarodowych • analizuje znaczenie ONZ • charakteryzuje współpracę międzynarodową Polski (WW) • wymienia główne źródła konfliktów zbrojnych (WW) • wyjaśnia przyczyny i skutki konfliktów zbrojnych (WW) • ocenia i projektuje różne formy pomocy państwa i organizacji pozarządowych państwom i regionom dotkniętym konfliktami zbrojnymi • wyjaśnia przyczyny i skutki terroryzmu (WW) • wskazuje najważniejsze obszary konfliktów zbrojnych i zamachów terrorystycznych w ostatnich latach na mapie świata (WW) • opisuje wybrany konflikt zbrojny (WW) 	<ul style="list-style-type: none"> • praca z wykresami, mapami i danymi statystycznymi – analiza struktury towarowej i kierunków międzynarodowej wymiany handlowej • analiza SWOT – integracja europejska • metoda projektu – euroregiony • burza mózgów – źródła konfliktów • praca z mapą – analiza rozmieszczenia konfliktów zbrojnych • dyskusja panelowa – skuteczność działań społeczności międzynarodowych na rzecz zapobiegania konfliktom zbrojnym i działaniom terrorystycznym
--	--	--	--	--

<p>Relacja człowiek – środowisko</p>	<p>3. Relacja człowiek – środowisko przyrodnicze a zrównoważony rozwój</p>	<p>Uczeń poprawnie: 3.1. formułuje problemy wynikające z eksploatacji zasobów odnawialnych i nieodnawialnych; potrafi przewidzieć przyrodnicze i pozaprzyrodnicze przyczyny i skutki zakłóceń równowagi ekologicznej 3.2. charakteryzuje obszary niedoboru i nadmiaru wody na świecie i określa przyczyny tego zróżnicowania (w tym zanieczyszczenia wód); przedstawia projekty rozwiązań stosowanych w sytuacjach braku lub niedoborów wody w różnych strefach klimatycznych 3.3. rozróżnia przyczyny zachodzących współcześnie globalnych zmian klimatu (ocieplenia globalnego) i ocenia rozwiązania podejmowane w skali globalnej i regionalnej</p>	<p>Uczeń poprawnie:</p> <ul style="list-style-type: none"> • wyjaśnia przyczyny i skutki antropopresji • wykazuje wpływ rolnictwa na środowisko przyrodnicze • wykazuje na przykładach, że zbyt intensywne wykorzystanie rolnicze gleb oraz nieumiejętne zabiegi agrotechniczne powodują w wielu częściach świata degradację gleb, co w konsekwencji prowadzi do spadku produkcji żywności, a w niektórych regionach świata do głodu i ubóstwa • charakteryzuje wpływ przemysłu na środowisko przyrodnicze • formułuje zagrożenia wynikające ze zbyt intensywnego eksploatacji zasobów odnawialnych i nieodnawialnych • przewiduje przyrodnicze i pozaprzyrodnicze skutki zakłóceń równowagi ekologicznej • opisuje efekt cieplarniany i mechanizm powstawania dziury ozonowej • rozróżnia przyczyny i skutki zachodzących współcześnie globalnych zmian klimatu (ocieplenia globalnego) i ocenia rozwiązania podejmowane w skali globalnej i regionalnej zapobiegające temu zjawisku • wykazuje wpływ rozwoju transportu na środowisko przyrodnicze • przewiduje globalne przyrodnicze 	<ul style="list-style-type: none"> • praca z różnymi źródłami – wyszukiwanie informacji na temat skutków antropopresji • burza mózgów – wpływ rolnictwa, przemysłu i transportu na środowisko przyrodnicze • metaplan – relacje człowiek – środowisko na różnych etapach rozwoju społeczno-gospodarczego • mapa mentalna – konsekwencje ingerencji człowieka w system przyrodniczy Ziemi • wycieczka do oczyszczalni ścieków lub zakładu przetwórstwa odpadów • metoda projektu – recykling • portfolio – ekorozwój
--------------------------------------	--	---	---	--

	<p>2. Zróżnicowanie gospodarcze świata</p>	<p>zapobiegające temu zjawisku</p> <p>3.4. wykazuje na przykładach, że zbyt intensywne wykorzystanie rolnicze gleb oraz nieumiejętne zabiegi agrotechniczne powodują w wielu częściach świata degradację gleb, co w konsekwencji prowadzi do spadku produkcji żywności, a w niektórych regionach świata do głodu i ubóstwa</p> <p>3.5. wykazuje na przykładach pozaprzynodnicze czynniki zmieniające relacje człowiek – środowisko przyrodnicze (rozszerzanie udziału technologii energooszczędnych, zmiany modelu konsumpcji, zmiany poglądów dotyczących ochrony środowiska)</p> <p>2.2. ocenia i projektuje różne formy pomocy państwa i organizacji pozarządowych państwom i regionom</p>	<p>i pozaprzynodnicze i skutki zakłóceń równowagi ekologicznej</p> <ul style="list-style-type: none"> • charakteryzuje na przykładach obszary niedoboru i nadmiaru wody na świecie • określa przyczyny zróżnicowania w dostępie do zasobów wody na świecie (w tym zanieczyszczenie wód) • projektuje rozwiązania, które można zastosować w sytuacjach braku lub niedoboru wody w różnych strefach klimatycznych • opisuje działania podejmowane na rzecz odbudowania równowagi ekologicznej • charakteryzuje filary zrównoważonego rozwoju • analizuje etapy relacji człowiek – środowisko, podając przykłady pozaprzynodniczych czynników zmieniających te relacje (rozszerzanie udziału technologii energooszczędnych, zmiany modelu konsumpcji, zmiany poglądów dotyczących ochrony środowiska) • proponuje sposoby ochrony przyrody • wymienia nazwy międzynarodowych form ochrony przyrody • proponuje sposoby działań na rzecz zachowania równowagi w środowisku przyrodniczym 	
--	--	---	---	--

		dotkniętym kryzysem (klęskami ekologicznymi, wojnami, głodem)		
--	--	--	--	--

(WW) – wymagania wykraczające

IV. Materiał nauczania

Dział programu	Treści nauczania	Sugerowana liczba godzin na realizację treści nauczania	Treści nauczania z podstawy programowej	Treści nauczania – wymagania szczegółowe z podstawy programowej Uczeń:
Mapa świata	Zmiany na mapie politycznej świata	1	2. Zróżnicowanie gospodarcze świata	2. 15. wyjaśnia współczesne zmiany na mapie politycznej świata 2. 16. wyjaśnia na wybranych przykładach (w skali lokalnej, regionalnej i globalnej) przyczyny procesów integracyjnych i ich skutki gospodarcze, społeczne i polityczne
Ludność i urbanizacja	Liczba ludności świata i jej zmiany Zróżnicowanie demograficzne społeczeństw Rozmieszczenie ludności na świecie Migracje na świecie	9 w tym: - 1 godzina na powtórzenie materiału - 1 godzina na pomiar osiągnięć uczniów	1. Współczesne problemy demograficzne i społeczne świata	1.1. wyróżnia i charakteryzuje obszary o optymalnych i trudnych warunkach do zamieszkania w skali globalnej i regionalnej; formułuje prawidłowości rządzące rozmieszczeniem ludności na świecie 1.2. charakteryzuje główne procesy demograficzne (fazy przejścia demograficznego i przejścia epidemiologicznego) na przykładzie całego świata i poszczególnych kontynentów 1.3. klasyfikuje migracje, podaje ich przyczyny i ocenia skutki tego zjawiska; charakteryzuje współczesne kierunki emigracji Polaków i czynniki wpływające na atrakcyjność niektórych państw dla imigrantów 1.4. wyjaśnia zróżnicowanie procesów urbanizacji na świecie; opisuje procesy

	Zróźnicowanie ludności świata. Kręgi kulturowe. Osadnictwo Urbanizacja na świecie		2. Zróźnicowanie gospodarce świata	tworzenia się aglomeracji miejskich oraz ich formy 1.5. identyfikuje i wyjaśnia procesy wzrostu liczby ludności oraz ekspansji przestrzennej wielkich metropolii świata (np. poznaje przyczyny powstawania dzielnic nędzy, wzrostu przestępczości, degradacji środowiska przyrodniczego, problemów komunikacyjnych) 1.6. wyjaśnia znaczenie kultury i tradycji regionalnych w procesie różnicowania się regionów pod względem rozwoju społecznego i gospodarczego (np. wyjaśnia rolę tradycji w rozwoju przedsiębiorczości w państwach Azji Południowo-Wschodniej) 2.5. opisuje zmiany w funkcji obszarów wiejskich na wybranych przykładach (np. w Unii Europejskiej, w regionach turystycznych w państwach rozwijających się); potrafi wyjaśnić szanse i zagrożenia dla środowiska przyrodniczego i mieszkańców poszczególnych regionów, wynikające z procesów przemian zachodzących na terenach wiejskich
Globalna gospodarka	Czynniki rozwoju rolnictwa Główne obszary upraw	11 w tym: - 1 godzina na powtórzenie materiału - 1 godzina na pomiar	2. Zróźnicowanie gospodarce świata	2.3. opisuje główne obszary upraw i chowu zwierząt na świecie, wyjaśnia ich zróźnicowanie przestrzenne 2.6. charakteryzuje kierunki zmian w powierzchni lasów na świecie (w wyniku procesów wylesiania i zalesiania)

	<p>Chów zwierząt na świecie</p> <p>Leśnictwo i gospodarka morską</p> <p>Rozwój i znaczenie przemysłu</p> <p>Przemysł wysokiej technologii</p> <p>Energetyka na świecie</p> <p>Komunikacja</p> <p>Rozwój turystyki na świecie</p>	osiągnięć uczniów		<p>i podaje przykłady gospodarowania zasobami leśnymi (pozytywne i negatywne)</p> <p>2.7. charakteryzuje cechy gospodarki morskiej i podaje przykłady wykorzystania oceanu światowego oraz zagrożeń wynikających ze zbyt intensywnej eksploatacji zasobów morskich</p> <p>2.8. charakteryzuje i ocenia zróżnicowanie i zmiany struktury wykorzystania surowców energetycznych na świecie; dokonuje oceny zjawiska uzależnienia produkcji energii na świecie od źródeł zaopatrzenia surowców nieodnawialnych, potrafi wyjaśnić twierdzenie „ropa rządzi światem”</p> <p>2.9. wyjaśnia, na czym polegają zmiany zachodzące na rynku pracy w skali globalnej i regionalnej, wynikające z rozwoju nowoczesnych technologii informacyjno-komunikacyjnych</p> <p>2.10. przedstawia cechy przemysłu wysokiej technologii i podaje przykłady jego lokalizacji na świecie; poznaje nowe funkcje ośrodków przemysłowych i nowe formy przestrzenne – technopolie, klastry i dystrykty przemysłowe</p> <p>2.11. charakteryzuje wybrane obszary intensywnie zagospodarowywane turystycznie na świecie; wyjaśnia, dlaczego zmieniają się kierunki wyjazdów turystycznych Polaków; identyfikuje skutki rozwoju turystyki dla</p>
--	--	-------------------	--	---

				<p>środowiska przyrodniczego</p> <p>2.12. ocenia rolę nowoczesnych usług komunikacyjnych w funkcjonowaniu gospodarki i w życiu codziennym</p> <p>2.13. wyjaśnia zmiany zachodzące w kierunkach i natężeniu ruchu osób i towarów; wskazuje przykłady lokalizacji nowoczesnych terminali i ich rolę w rozwoju regionów</p>
Globalne problemy	<p>Dysproporcje w rozwoju ekonomicznym państw</p> <p>Wyżywienie na świecie</p> <p>Globalizacja. Przyczyny i skutki</p> <p>Współpraca międzynarodowa. Organizacje międzynarodowe</p> <p>Konflikty zbrojne. Terroryzm</p>	<p>7</p> <p>w tym:</p> <p>- 1 godzina na powtórzenie materiału</p> <p>- 1 godzina na pomiar osiągnięć uczniów</p>	2. Zróżnicowanie gospodarcze świata	<p>2.1. klasyfikuje państwa na podstawie analizy wskaźników rozwoju społecznego i gospodarczego; wyróżnia regiony bogate i biedne (bogatą Północ i biedne Południe) i podaje przyczyny dysproporcji w poziomie rozwoju społeczno-gospodarczego regionów świata</p> <p>2.4. wyjaśnia, z czego wynikają różnice w wielkości i strukturze spożycia żywności na świecie (uwarunkowania przyrodnicze, kulturowe, społeczne i polityczne, mechanizmy wpływające na nierównomierny rozdział żywności w skali globalnej)</p> <p>2.2. ocenia i projektuje różne formy pomocy państwa i organizacji pozarządowych państwom i regionom dotkniętym kryzysem (klęskami ekologicznymi, wojnami, głodem)</p> <p>2.14. podaje przykłady procesów globalizacji i ich wpływu na rozwój regionalny i lokalny</p> <p>2. 1. wyjaśnia na wybranych przykładach</p>

				(w skali lokalnej, regionalnej i globalnej) przyczyny procesów integracyjnych i ich skutki gospodarcze, społeczne i polityczne
Relacja człowiek – środowisko	Oddziaływanie człowieka na środowisko Działania na rzecz odbudowania równowagi ekologicznej	2	3. Relacja człowiek – środowisko przyrodnicze a zrównoważony rozwój	3.1. formułuje problemy wynikające z eksploatacji zasobów odnawialnych i nie odnawialnych; potrafi przewidzieć przyrodnicze i pozaprzyrodnicze przyczyny i skutki zakłóceń równowagi ekologicznej 3.2. charakteryzuje obszary niedoboru i nadmiaru wody na świecie i określa przyczyny tego zróżnicowania (w tym zanieczyszczenia wód); przedstawia projekty rozwiązań stosowanych w sytuacjach braku lub niedoborów wody w różnych strefach klimatycznych 3.3. rozróżnia przyczyny zachodzących współcześnie globalnych zmian klimatu (ocieplenia globalnego) i ocenia rozwiązania podejmowane w skali globalnej i regionalnej zapobiegające temu zjawisku 3.4. wykazuje na przykładach, że zbyt intensywne wykorzystanie rolnicze gleb oraz nieumiejętne zabiegi agrotechniczne powodują w wielu częściach świata degradację gleb, co w konsekwencji prowadzi do spadku produkcji żywności, a w niektórych regionach świata do głodu i ubóstwa 3.5. wykazuje na przykładach pozaprzyrodnicze

			2. Zróżnicowanie gospodarcze świata	<p>czynniki zmieniające relacje człowiek – środowisko przyrodnicze (rozszerzanie udziału technologii energooszczędnych, zmiany modelu konsumpcji, zmiany poglądów dotyczących ochrony środowiska</p> <p>2.2. ocenia i projektuje różne formy pomocy państwa i organizacji pozarządowych państwom i regionom dotkniętym kryzysem (klęskami ekologicznymi, wojnami, głodem)</p>
<i>Suma godzin</i>		30		

V. Procedury osiągnięcia celów kształcenia i wychowania

Zgodnie z Podstawą programową zawarte w niniejszym programie wymagania edukacyjne, łączące w sobie cele kształcenia oraz osiągnięcia ucznia, są punktem wyjścia do określenia procedur ich osiągnięcia, czyli warunków właściwej realizacji zadań dydaktycznych i wychowawczych stawianych przed szkołą, nauczycielem oraz uczniem. Procedury te mają umożliwić uczniowi wszechstronny rozwój, uczestniczenie w całym procesie edukacyjnym oraz przygotować go do kształcenia ustawicznego.

Procedury obejmują procesy pracy na lekcjach, zajęciach pozalekcyjnych i naukę indywidualną. Realizacji procedur służą m.in. liczba godzin przeznaczona na edukację geograficzną, różne rodzaje i typy lekcji oraz strategie dydaktyczne nauczyciela.

Zadaniem szkoły jest zapewnienie warunków do prawidłowej organizacji procesu dydaktycznego, w tym przydziału godzin dydaktycznych w ramowym planie nauczania przeznaczonych na edukację geograficzną. W Podstawie programowej przewiduje się nauczanie geografii w zakresie podstawowym na minimum 1 godzinie tygodniowo. Niniejszy program nauczania geografii w zakresie podstawowym spełnia wymagania Podstawy programowej oraz odpowiada liczbie godzin wyznaczonej w ramowym planie nauczania w klasie I szkoły ponadgimnazjalnej.

Kolejnym zadaniem szkoły, którego wypełnienie umożliwi pełną realizację wymagań edukacyjnych zawartych w niniejszym programie, jest zorganizowanie pracowni geograficznej (lub innej sali szkolnej), wyposażonej w tradycyjne i niezbędne środki dydaktyczne, takie jak:

- zestawy map ściennych,
- atlasy geograficzne,
- roczniki statystyczne lub inne opracowania statystyczne (np. *Świat w liczbach*),
- biblioteczka geograficzna obejmująca słowniki, encyklopedie i czasopisma geograficzne,
- zestawy foliogramów i rzutnik,
- zestawy filmów i animacji na płytach DVD albo CD-ROM oraz odtwarzacz DVD (w miarę możliwości szkoły),
- komputer z programami edukacyjnymi oraz łączem internetowym i rzutnikiem multimedialnym (w miarę możliwości szkoły).

Szczegółowy wykaz środków dydaktycznych, których wykorzystanie zaleca się przy realizacji poszczególnych działów programu, przedstawiono w tabeli rozdziału III.

Wypełniając zadania szkoły oraz dążąc do rozwoju umiejętności uniwersalnych:

- 1) czytania,
- 2) myślenia matematycznego,
- 3) myślenia naukowego,
- 4) komunikowania się w języku ojczystym i w językach obcych,

- 5) sprawnego posługiwania się nowoczesnymi technologiami informacyjno-komunikacyjnymi,
- 6) wyszukiwania, selekcjonowania i krytycznej analizy informacji,
- 7) rozpoznawania własnych potrzeb edukacyjnych oraz uczenia się,
- 8) pracy zespołowej.

należy uwzględnić różne sposoby nauczania i uczenia się. Na uczenie się wpływa m.in. inteligencja ucznia, jego osobowość, dojrzałość oraz środowisko, w którym przebywa. Na proces uczenia się składają się także takie czynniki jak: wiedza wcześniejsza, skojarzenia, transfer wiedzy, emocje i motywacja, obserwacja i style uczenia się.

Wiedza wcześniejsza obejmuje to, co jest już uczniowi znane z poprzednich etapów edukacyjnych i własnych doświadczeń. Zatem ważne jest, aby nauczyciel starał się nawiązać do wcześniejszej wiedzy ucznia, niejako przerzucając pomost pomiędzy znanym i nieznanym.

Skojarzenia pomagają nauczyć się nowego materiału lub przypomnieć już zapomniany. Przywoływanie pewnych słów-haseł, np. *migracja*, może przywieźć na myśl określone terminy, zdarzenia czy procesy.

Transfer wiedzy to przeniesienie wiedzy nabytej w procesie uczenia się z teorii do praktyki. Znajomość terminów i faktów bez zrozumienia ich istotności, związków czy zastosowań ma ograniczone znaczenie, np. w przypadku mapy uczeń nie tylko powinien rozumieć termin *mapa*, ale także potrafić odnieść go do praktyki, czyli korzystać z mapy.

Obserwacja procesów w naturalnych warunkach i sytuacjach ułatwia ich lepsze zrozumienie. Jest przykładem badania ciągłego. Za jej pomocą można analizować np. oddziaływanie człowieka na środowisko.

Stan emocjonalny ucznia może wzmocnić oddziaływanie poznawanego materiału lub przeciwnie – powodować powstawanie barier w procesie uczenia się. Zetknięcie się z nowym i trudnym materiałem czasami wywołuje u ucznia niepokój, który może działać na niekorzyść uczenia się i demotywować do nauki. Nauczyciele powinni powodować osłabienie negatywnych emocji, a wzmacniać, za pomocą odpowiednich metod, technik, form i środków nauczania, emocje pozytywne, które pobudzają uczniów do uczenia się i korzystnie wpływają na motywację.

Motywacja jest to wywoływanie, ukierunkowywanie i podtrzymanie określonego zachowania ucznia w procesie uczenia się w celu osiągnięcia zamierzonych celów. Dla procesu uczenia się niezwykle istotne są czas trwania i umiejętne pobudzenie. Uczeń zmotywowany poświęca z reguły więcej czasu na uczenie się i rozwiązywanie problemów. Ponadto motywacja sprzyja koncentracji, wytrwałości, a także odporności na przeszkody w dochodzeniu do rozwiązań problemów badawczych. Dlatego ważne jest, aby w procesie dydaktycznym uczniowie mogli nieustannie liczyć na pomoc nauczyciela, jego wsparcie i zachętę.

Aby osiągnąć założone w niniejszym programie cele i wypełnić zadania szkoły, nauczyciel powinien zwrócić uwagę na style uczenia się uczniów. Są to charakterystyczne dla danej osoby kognitywne, afektywne i psychologiczne zachowania, które stanowią o tym, jak

postrzega ona i podchodzi do procesu uczenia się. Wśród uczniów są wzrokowcy, słuchowcy, czuciowcy oraz kinestycy, a każdy z nich inaczej się uczy. Niektórzy wolą korzystać z podręcznika i obejmują stronę całym wzrokiem, inni studiują fragment po fragmencie, a jeszcze inni szukają odpowiednich wiadomości w całym podręczniku lub analizują inne źródła.

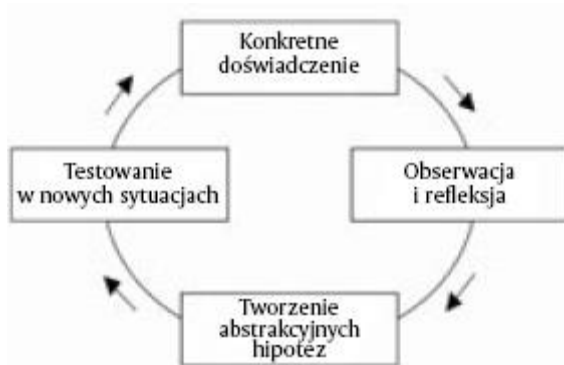
Wyróżniamy cztery podstawowe style uczenia się poprzez:

- odczuwanie,
- obserwację,
- myślenie,
- działanie.

Nauczycielowi uwzględniającemu wymienione wyżej style uczenia się łatwiej będzie utrwalać i rozwijać u uczniów cztery podstawowe zdolności i umiejętności:

- konkretnego doświadczania,
- refleksyjnej obserwacji,
- tworzenia abstrakcyjnych hipotez,
- aktywnego prowadzenia eksperymentów,

wynikające z wyróżnionych przez Davida Kolba etapów procesu uczenia.

Rysunek 1. Etapy procesu uczenia się wg D. Kolba.

Niezwykle ważną rolę w procesie dydaktycznym odgrywa nauczyciel, który przez własną aktywność motywuje uczniów do uczenia się. Zadaniem nauczyciela jest wyjaśnianie treści na konkretnych przykładach i odwoływanie się do konkretnych sytuacji dydaktycznych i życiowych, a następnie wraz z uczniami poszukiwanie pragmatycznych sposobów rozwiązywania problemów. W procesie dydaktycznym nauczyciel powinien postępować zgodnie z zasadami kształcenia. Są to normy postępowania dydaktycznego, których przestrzeganie pozwala nauczycielowi zaznajomić uczniów z podstawami wiedzy, rozwijać zainteresowania i zdolności poznawcze oraz wdrażać do samokształcenia.

Józef Półturzycki wyróżnia następujące zasady kształcenia:

1. *Zasadę pogłębłości – inaczej nazywaną zasadą bezpośredniości. Wskazuje ona na konieczność zdobywania wiedzy poprzez bezpośrednie poznawanie rzeczy i zjawisk lub*

przez zetknięcie się z nimi przy pomocy środków dydaktycznych (takich jak modele, obrazy, schematy, wykresy, tabele). Funkcją tej zasady jest ułatwienie zrozumienia i zapamiętania wiadomości.

- 2. Zasadę przystępności – inaczej zwaną zasadą stopniowania trudności. Wyraża ona konieczność dostosowania treści i metody nauczania do rozwoju i możliwości uczniów.*
- 3. Zasadę systematyczności – w dużej mierze odnoszącą się do ucznia. Według jej założeń, jeżeli uczeń chce trwale i skutecznie coś zapamiętać, to powinien systematycznie utrwalać wiedzę.*
- 4. Zasadę świadomego i aktywnego uczestnictwa – polegającą na aktywnym stosunku ucznia do celów kształcenia. Według tej zasady nauczyciel powinien poznać swojego ucznia i tak kierować procesem dydaktycznym, aby pobudzać jego zainteresowania.*
- 5. Zasadę kształtowania umiejętności uczenia się – według niej nauczyciel ma doprowadzić do wykształcenia umiejętności organizowania pracy umysłowej, znajomości metod nabywania informacji, korzystania z komunikatów, wypowiedzi, sporządzania notatek i schematów.*
- 6. Zasadę łączenia teorii z praktyką – zasada ta orientuje nauczyciela na konieczność harmonijnego wiązania ze sobą wiedzy naukowej z praktyką codziennego życia.*
- 7. Zasadę indywidualizacji i zespołowości – kierującą uwagę na indywidualne możliwości osób kształcących się, a następnie całych grup.*
- 8. Zasadę trwałości wiedzy – wskazującą na konieczność podejmowania takich działań, aby uczeń trwale przyswoił sobie wiedzę. Należy często odnosić się do praktycznych doświadczeń uczniów i zapewniać im aktywny udział w procesie kształcenia, a także systematycznie kontrolować stan ich wiedzy.*
- 9. Zasadę ustawiczności kształcenia – każdemu człowiekowi powinna przyświecać idea kształcenia ustawicznego, dlatego nauczyciel powinien wyrobić u uczniów nawyk aktualizowania i doskonalenia wiedzy.*

Proponuje się, aby na lekcjach geografii stosować różnorodne metody samodzielnego zdobywania wiedzy poprzez przyswajanie, odkrywanie i działanie oraz różnorodne formy organizacyjne pracy uczniów (pracę grupową, indywidualną, zbiorową, zajęcia terenowe). Sugeruje się również, by proces kształcenia uczniów był ciągiem wzajemnie przenikających się czynności poznawczych i praktycznych, przyjmujących formę różnorodnych zadań, oraz by w procesie tym nieustannie opierać się na przedstawionych wyżej zasadach kształcenia.

Według założeń niniejszego programu proces nauczania może przebiegać rozmaicie, przede wszystkim w zależności od przyjętego na lekcji sposobu zdobywania wiedzy przez uczniów. To właśnie kryterium stało się podstawą do zaproponowania nauczycielom geografii strategii kształcenia sformułowanych przez Wincentego Okonia, którym odpowiadają pewne formy uczenia się:

- Strategia A – uczenie się poprzez przyswajanie gotowej wiedzy,
- Strategia P – uczenie się poprzez samodzielne dochodzenie do wiedzy,
- Strategia E – uczenie się poprzez przeżywanie,
- Strategia O – uczenie się poprzez działanie.

W procesie nauczania na lekcjach geografii strategia A pojawia się m.in. podczas pogadanki wstępnej, strategia P – przy formułowaniu problemu, strategia E – podczas np. analizowania skutków terroryzmu, a strategia O – przy wykonywaniu zadań operatywnych przez uczniów.

Zadaniem nauczyciela, jako organizatora procesu dydaktycznego, jest stwarzanie takich warunków, aby uczeń osiągnął wymienione wyżej nadrzędne cele uniwersalne. Dlatego nauczyciel powinien stosować odpowiednie metody nauczania, a ich dobór powinien być uwarunkowany stylem nauczania, zainteresowaniami i potrzebami uczniów, wyposażeniem pracowni oraz możliwościami organizacyjnymi.

Zdaniem W. Okonia metody nauczania to systematycznie stosowany sposób pracy nauczyciela z uczniami, umożliwiający opanowanie wiedzy wraz z umiejętnością posługiwania się nią w praktyce, jak również rozwijanie zainteresowań umysłowych i zdolności. Proponuje się stosowanie m.in. metod:

A. Opartych na słowie:

1. Wykład – służy przekazywaniu uczniom informacji i wymaga od słuchaczy myślenia hipotetyczno-dedukcyjnego:
 - a. wykład konwencjonalny – treść jest bezpośrednio przekazywana przez nauczyciela w gotowej formie do zapamiętania,
 - b. wykład problemowy jest ilustracją jakiegoś problemu naukowego lub praktycznego,
 - c. wykład konwersatoryjny – polega na przeplataniu fragmentów mówionych wykładu z wypowiedziami słuchaczy.
2. Rozmowa nauczająca (pogadanka) – jej istotą jest kierowana przez nauczyciela rozmowa z uczniami. Nauczyciel, zmierzając do osiągnięcia celu, stawia uczniom pytania, na które oni udzielają odpowiedzi.
3. Dyskusja – polega na wymianie poglądów na określony temat.
4. Aktywny opis (w tym: wyjaśniający, klasyfikujący, chronologizujący) – pobudza uczniów do twórczego myślenia.
5. Praca z książką i tekstem źródłowym – jeden z najważniejszych sposobów poznawania i utrwalania nowych wiadomości. Samodzielne korzystanie z książek i tekstów źródłowych przez uczniów może mieć formę m.in. uczenia się z podręcznika lub sporządzania notatek.

B. Oglądowych – opartych na obserwacji:

1. Pokaz – demonstrowanie uczniom czegoś, to metoda oparta na obserwacji. Pokaz bywa metodą towarzyszącą innej metodzie.

C. Opartych na działalności praktycznej:

1. Metoda zajęć praktycznych – jest stosowana np. w pracy z atlasem, rocznikiem statystycznym, w trakcie rozwiązywania zadań matematyczno-geograficznych (np. związanych przyrostem rzeczywistym ludności) oraz w czasie wykonywania ćwiczeń technicznych, np. z wykorzystaniem mapy konturowej.

D. Problemowych, które organizują treści kształcenia w modele rzeczywistych zjawisk i sytuacji w celu zbliżenia procesu poznawczego ucznia do poznania bezpośredniego dzięki dostarczeniu okazji do manipulowania modelem.

1. Burza mózgów – ta metoda przeznaczona jest do samodzielnego, szybkiego wymyślania przez uczniów zbioru hipotez przy wykorzystaniu myślenia intuicyjnego.
2. Metoda sytuacyjna – zwana metodą przypadków lub studium przypadku – polega na bardzo dokładnym rozpatrzeniu konkretnego, rzeczywistego lub hipotetycznego przypadku w celu ustalenia pewnych prawidłowości (np. przyczyn i skutków bezrobocia).
3. Metoda projektu edukacyjnego – polega na samodzielnym realizowaniu przez uczniów zadania przygotowanego przez nauczyciela na podstawie wcześniej ustalonych założeń. Wzmacnia ona m.in. motywację poznawczą, poszukiwawczą i badawczą, a także integruje wiedzę szkolną oraz pozaszkolną. Metodę projektu można wykorzystywać przy omawianiu takich zagadnień, jak: przemiany demograficzne na świecie, konflikty zbrojne i inne zagrożenia społeczno-ekonomiczne w wybranych regionach świata czy wpływ religii na życie i działalność gospodarczą człowieka.
4. Metaplan – pozwala na zbadanie omawianego zagadnienia, postawienie diagnozy i wspólne znalezienie najlepszego rozwiązania. Skłania do krytycznej analizy faktów, formułowania sądów i opinii. Metodę tę można zastosować np. podczas omawiania zagadnienia współpracy międzynarodowej na rzecz rozwiązywania konfliktów zbrojnych.
5. Analiza SWOT – jest metodą zespołowej analizy jakiegoś zjawiska lub problemu, której celem jest podjęcie właściwej decyzji. Uczniowie określają zarówno mocne strony zjawiska i wynikającą z nich szansę, jak i słabe strony oraz wynikające z nich zagrożenia. Można ją wykorzystać, omawiając np. problemy związane z uprawą roślin modyfikowanych genetycznie.
6. Gra dydaktyczna – łączy elementy zabawy i nauki. Musi być prowadzona wg ustalonych wcześniej reguł. Umożliwia współdziałanie i rywalizację uczniów oraz pełni funkcje poznawcze i wychowawcze. Przykładem może być gra dydaktyczna dotycząca podziału politycznego świata na podstawie mapy politycznej i różnych ilustracji.
7. Mapa mentalna – pozwala uporządkować zagadnienia dotyczące zjawisk przebiegających w środowisku geograficznym i zrozumieć zachodzące między nimi zależności. Można ją zastosować, np. omawiając przyczyny i skutki migracji na świecie.
8. Metoda symulacyjna – umożliwia zdobywanie wiedzy w stworzonym modelu pewnej rzeczywistości. Uczniowie, uczestnicząc w symulowanym wydarzeniu, kształtują umiejętność pracy w grupie, publicznych wystąpień i wykorzystywania wiedzy w praktyce. Przykładem może być symulacja biura planistycznego,

w którym dokonuje się ekspertyz dotyczących najlepszej lokalizacji zakładów przemysłowych.

E. Eksponujących, które obejmują np. pokaz filmu i przygotowanie ekspozycji.

F. Programowych, np. z użyciem komputera.

Sugeruje się, aby nauczyciele wykorzystywali w procesie dydaktycznym również techniki nauczania, m.in. portfolio, posteru i plakatu.

Otwarty charakter programu pozwala na dużą dowolność przy wyborze metod nauczania. Proponuje się jak najczęstsze aktywizowanie ucznia do jak największej samodzielności i jak najrzadsze stosowanie metod podających. Lepsze efekty można bowiem uzyskać, wykorzystując metody problemowe i praktyczne, które rozwijają u uczniów aktywność intelektualną oraz poznawczo-praktyczną. Ich stosowanie wdraża ucznia do samodzielnej pracy, kształtuje nawyk sięgania do źródeł, a przede wszystkim sprawia, że proces uczenia zachodzi mimo woli.

Proponuje się, aby wszędzie tam, gdzie jest to możliwe, uczeń zdobywał wiedzę i kształcił swoje umiejętności samodzielnie. Warto jednak pamiętać, że przy rozwiązywaniu zadań o większym stopniu trudności powinna dominować praca grupowa, a przy wyjaśnianiu zagadnień najtrudniejszych, a także w trakcie organizacji pracy lekcyjnej, przy dokonywaniu uogólnień i powtórzeniach materiału lekcyjnego – zbiorowa.

W procesie nauczania – uczenia się należy korzystać z różnorodnych źródeł informacji. Dzięki temu uczeń może kształcić umiejętność czytania ze zrozumieniem, operowania informacją – w tym selekcjonowania, porównywania, analizowania, przetwarzania, interpretowania, czytelnego prezentowania danych w różnych formach oraz tworzenia własnej informacji. Ponadto uczeń wzbogaca zasób słownictwa przedmiotowego.

Sugeruje się również jak najczęstsze wykorzystywanie technik komputerowych, w tym GIS. Ich dynamiczny rozwój w ostatnich dziesięcioleciach umożliwił powstanie nowych systemów informatycznych, zdolnych do przechowywania, analizowania i udostępniania bardzo dużej liczby danych. Nieustannie powiększające się zasoby dostępnych informacji oraz szerokie pole zainteresowań poszczególnych nauk geograficznych stwarzają możliwość szybkiego dotarcia do aktualnych wiadomości o całym świecie. W procesie uzyskiwania danych zarówno uczniowie, jak i nauczyciele powinni zwracać szczególną uwagę na wiarygodność źródła, z którego one pochodzą.

Procedury, które umożliwią uczniom osiągnięcie najlepszych efektów, ujęto w tabeli rozdziału III.

VI. Kontrola, ocena i pomiar osiągnięć ucznia

Kontrola i ocena osiągnięć ucznia jest jednym z ważniejszych elementów procesu dydaktyczno-wychowawczego. Na kontrolowanie i ocenianie składają się te działania nauczyciela, których celem jest m.in. dostarczanie informacji o stopniu osiągnięcia celów edukacyjnych, stopniu realizacji celów programu czy motywowanie uczniów do poszerzania wiedzy i umiejętności. Te uwarunkowania nakładają na nauczyciela obowiązek zdiagnozowania osiągnięć uczniów i opracowania szczegółowych wymagań, które powinny odwoływać się do wymagań sformułowanych w Podstawie programowej. Uczniowie powinni znać nie tylko szczegółowe wymagania, lecz także kryteria oceniania, czyli informacje o tym, co i w jaki sposób będzie oceniane przez nauczyciela.

Efektem kontroli jest rozpoznanie, czyli zgromadzenie i scalanie informacji o uczniach przez nauczyciela. Informacje można zdobywać sposobami nieformalnymi (np. poprzez obserwację czy rozmowę) albo formalnymi (np. przez prace domowe, testy itp.).

Formy kontroli:

- a. Według podziału organizacyjnego:
 - indywidualne (np. odpytywanie),
 - frontalne (np. testy),
 - kondensacyjne (np. wszyscy uczniowie wykonują konkretne zadanie, a odpytywanych jest kilku z nich),
 - pozyskiwanie informacji zwrotnych,
 - zbiorcze opracowanie wyników sprawdzianów;
- b. Ze względu na miejsce w procesie dydaktycznym:
 - kontrola „na wejście”,
 - kontrola bieżąca, na każdej lekcji,
 - kontrola sporadyczna.

Wszystkie formy kontroli powinny podlegać następującym zasadom:

- a. interakcji między treściami kształcenia i wymaganiami podstawy programowej a np. treściami sprawdzianu,
- b. zgodności np. treści sprawdzianu z podanymi na początku roku szkolnego (lub w innym terminie) wymaganiami edukacyjnymi,
- c. dostosowania stopnia trudności zadań do potrzeb i możliwości uczniów,
- d. poprawnej konstrukcji zadań.

Metody kontroli osiągnięć uczniów:

- a. ustna, np. w postaci odpytywania, referowania wybranego zagadnienia, rozmowy nauczyciela z uczniem, swobodnych wypowiedzi uczniów lub aktywności uczniów;
- b. pisemna, np. w postaci testu, sprawdzianu, wykonanych ćwiczeń i kart pracy, referatu lub portfolio;

- c. samodzielna praca z tekstem źródłowym, np. odczytywanie i analizowanie danych statystycznych, treści mapy lub literatury;
- d. badania terenowe, np. analizowanie odkrywki geologicznej, stanu czystości wody lub obserwacja stanów pogody;
- e. sprawdzenie wytworów uczniów, np. w postaci modeli lub posterów.

Kontrolowanie jest procesem gromadzenia i scalania informacji, natomiast ocenianie to proces dochodzenia do opinii o stanie wiedzy oraz umiejętności uczniów, a także przypisanie im wartości. Wystawienie stopnia to akt oceny, ponieważ nauczyciel określa, jakiej wartości odpowiada uzyskana informacja. W zależności od celu wyróżnia się ocenianie kształtujące i ocenianie sumujące. Ocenianie kształtujące opiera się na diagnozie wstępnej ucznia i ułatwia planowanie procesu dydaktycznego. Nie służy ono wartościowaniu ucznia, ale pozwala na bieżąco informować ucznia o jego postępach lub trudnościach w nauce oraz sposobach poprawy popełnianych błędów. Dostarcza też informacji o efektach nauczania i uczenia się uczniów. Ocenianie sumujące zmierza do wykorzystania informacji o uczniach i wskazania, w jakim stopniu ich osiągnięcia odpowiadają założonym celom edukacyjnym. Na tej podstawie nauczyciel ustala, jaki stopień ma wystawić uczniowi.

Ocenianie kształtujące i sumujące

Rodzaj oceniania	Kiedy jest dokonywane	Rodzaj zbieranych informacji	Sposób wykorzystania informacji
Kształtujące	przed i w trakcie nauczania	informacje o wiedzy uprzedniej ucznia i przebiegu procesu dydaktycznego	pomocne w planowaniu procesu dydaktycznego oraz poprawie efektów kształcenia
Sumujące	po nauczaniu	informacje o poziomie wiedzy i umiejętności uczniów	pomocne w kształtowaniu opinii o poziomie wiedzy i umiejętności ucznia

Metody oceniania:

- a. tradycyjne, nietechniczne – czasami nie mają ściśle określonych kryteriów, opierają się na intuicji nauczyciela,
- b. testy różnicujące i kryterialne – przydatne wtedy, gdy nauczycielowi zależy na informacji, jak wyniki danego ucznia mają się do wyników innych uczniów. Informują o stopniu opanowania przez uczniów danej wiedzy i umiejętności lub osiągnięcia ustalonych celów.

Wymagania edukacyjne opisane w tabelach rozdziału III wskazują, że przedmiot oceny ucznia stanowi umiejętność:

- wykorzystania różnych źródeł informacji do analizy i prezentowania współczesnych problemów przyrodniczych, gospodarczych, społecznych, kulturowych i politycznych,
- formułowania i weryfikowania hipotez dotyczących problemów współczesnego świata,
- rozumienia relacji człowiek – przyroda – społeczeństwo w skali globalnej i regionalnej.

Ponadto, zgodnie z koncepcją programu, ocena powinna uwzględniać: osobowość ucznia, logiczne, samodzielne i krytyczne myślenie, poprawność w posługiwaniu się terminologią geograficzną, planowość i obszerność wypowiedzi, a także dokładność obserwacji i wykonywanych zadań oraz prezentowane przez ucznia postawy.

Oceniając ucznia, a więc określając poziom jego wiedzy i umiejętności, informujemy go, jaką część wymagań spełnił (co zrobił dobrze, a co źle, w jaki sposób może poprawić ocenę oraz jak ma dalej pracować).

Proponuje się sprawdzanie stopnia spełnienia wymagań, uwzględniające m.in.:

- a. w wypowiedzi ustnej: precyzję wypowiedzi, poprawność językową, poprawność merytoryczną, wyczerpanie zagadnienia, puentę wypowiedzi;
- b. w sprawdzianach pisemnych: poprawność rozwiązania zadania, logiczność wypowiedzi, poprawność zastosowanej metody do rozwiązania zadania, zgodność odpowiedzi z pytaniem;
- c. ocenianie pracy ucznia na zajęciach terenowych na podstawie m.in. sporządzonych notatek, wykonanych schematów, modeli, opracowań statystycznych, określenia relacji między elementami środowiska czy też zebranych informacji;
- d. w monografiach, portfolio czy innych wypowiedziach pisemnych – zgodność z tematem, logiczny układ pracy, poprawność językową i merytoryczną, przygotowanie bibliografii, estetykę pracy;
- e. podczas pracy w grupie – m.in. podział pracy zgodny z potrzebami uczniów, sposoby podejmowania decyzji, współdziałanie w grupie, postawę podczas pracy, formę prezentacji wyników pracy.

W koncepcji prezentowanego programu osiągnięcia ucznia określono w ten sposób, że stanowią one spełnienie wymagań koniecznych, podstawowych, rozszerzających, dopełniających i wykraczających.

Wymagania konieczne – obejmują te elementy treści, które mogą świadczyć o możliwości opanowania, przy odpowiednim nakładzie pracy, pozostałych elementów tej treści. Stanowią je elementy najłatwiejsze, najczęściej stosowane, praktyczne, niewymagające większych modyfikacji, niezbędne do uczenia się ogółu podstawowych wiadomości i umiejętności.

Wymagania podstawowe – obejmują treści najprzystępniejsze, najprostsze, najbardziej uniwersalne, niezbędne na danym etapie kształcenia i na wyższych etapach, bezpośrednio użyteczne w pozaszkolnej działalności ucznia.

Wymagania rozszerzające – obejmują elementy treści umiarkowanie przystępne, bardziej złożone i mniej typowe, w pewnym stopniu hipotetyczne, przydatne na dalszym etapie kształcenia, pośrednio użyteczne w pozaszkolnej działalności ucznia.

Wymagania dopełniające – obejmują elementy treści trudne do opanowania, złożone i nietypowe, występujące w wielu równoległych ujęciach, wyspecjalizowane, o trudno przewidywalnym zastosowaniu.

Wymagania wykraczające – obejmują wiadomości i umiejętności z wybranej dziedziny geografii, wykraczające trudnością poza poziom rozszerzony, szczególnie złożone i oryginalne, twórcze naukowo, wąsko specjalistyczne.

Obecnie ważnym elementem procesu nauczania staje się ewaluacja wyników nauczania, czyli ocena skuteczności i przydatności podejmowanych działań dydaktycznych i wychowawczych w odniesieniu do założonych celów. Ewaluacja pozwala na zgromadzenie informacji o osiągnięciach ucznia, a także daje obraz nauczania, stopnia zaangażowania uczniów i nauczyciela. Dzięki temu można weryfikować przyjęte strategie nauczania i metody.

Proponuje się poniższy model ewaluacji:

1. Opisanie przedmiotu i czasu ewaluacji – co i kiedy ma być poddane ewaluacji.
2. Formułowanie zrozumiałych oraz możliwych do zastosowania celów i zadań.
3. Przełożenie zadań i celów na treść programową i doświadczenia uczniów.
4. Przygotowanie narzędzi ewaluacji (np. sprawdzianów lub kwestionariuszy).
5. Realizacja pomiaru z wykorzystaniem przygotowanych narzędzi.
6. Analiza danych.
7. Interpretacja danych.
8. Wnioski.
9. Wdrożenie zaleceń.

Reforma oświaty, zapoczątkowana w 1999 roku, wprowadziła do praktyki szkolnej pomiar osiągnięć ucznia na zakończenie edukacji w szkole ponadgimnazjalnej w formie zewnętrznego egzaminu maturalnego. Zgodnie z wprowadzonymi od 1 września 2012 roku zmianami w szkole ponadgimnazjalnej do egzaminu maturalnego z geografii będą mogli przystąpić uczniowie, którzy zrealizowali cykl geografii w zakresie rozszerzonym.

VII. Proponowana literatura dla nauczycieli

1. Arends K.J., *Uczymy się nauczać*, WSiP, Warszawa 1995.
2. Banach C., *Orientacje – koncepcje edukacji nauczycielskiej*, Wydawnictwo Edukacyjne, Kraków 1998.
3. Barbag J. (red), *Metodyka nauczania geografii*, WSiP, Warszawa 1974.
4. Bauman Z.; *Globalizacja*, Państwowy Instytut Wydawniczy, Warszawa 2000.
5. Bednarek R., Prisinkiewicz Z., *Geografia gleb*, PWN, Warszawa 1997.
6. Bereźnicki F., *Dydaktyka kształcenia ogólnego*, Impuls, Kraków 2001.
7. Berne R.I., *Zajęcia w terenie*, WSiP, Warszawa 1984.
8. Black P. i inni, *Jak oceniać aby uczyć*, CEO, Warszawa 2006.
9. Cichoń W., *Wartości – Człowiek – Wychowanie. Zarys problematyki aksjologiczno-wychowawczej*, Wydawnictwo UJ, Kraków 1996.
10. Czeakańska M., *Zarys metodyki geografii*, PZWS, Warszawa 1964.
11. Czerny J., *Zarys pedagogiki aksjologicznej*, Katowice 1998.
12. Czerny M., *Globalizacja a rozwój. Wybrane zagadnienia geografii społeczno-gospodarczej świata*, PWN, Warszawa 2005.
13. Denek K. i inni, *Aksjologiczne podstawy edukacji*, Edytor, Poznań – Toruń 2001.
14. Domański R., *Geografia ekonomiczna. Ujęcie dynamiczne*, PWN, Warszawa 2006.
15. *Edukacja: jest w niej ukryty skarb*, raport dla UNESCO, pod red. J. Delorsa, tłum. W. Rabczuk, SOP, Warszawa 1998.
16. *Edukacja wobec wyzwań XXI wieku*, pod red. I. Wojnar i J. Kubina, Komitet Prognoz „Polska w XXI wieku” przy Prezydium PAN, ELIPSA, Warszawa 1996.
17. Falkowski J., Kostrowicki J., *Geografia rolnictwa świata*, PWN, Warszawa 2005.
18. Fierla I (red.), *Geografia gospodarcza świata*, PWE, Warszawa 2005.
19. Fierla I (red.), *Geografia ekonomiczna Unii Europejskiej*, PWE, Warszawa 2006.
20. Gwiazda A., *Globalizacja i regionalizacja gospodarki światowej*, Wydaw. Adam Marszałek, Toruń 2000.
21. Hoffa M., *Literatura popularnonaukowa w nauczaniu geografii*, PZWS, Warszawa 1972.
22. Jargiło J. (red.), *Cele operacyjne – metoda czy potrzeba?*, LODP, Lublin 1994.
23. Klimowicz G. (red.), *Otwarta Przestrzeń Edukacyjna. Kształcenie drogą elektroniczną. Edukacja przez całe życie. Inicjatywy Wspólnoty Europejskiej*, Fundacja Rozwoju Systemu Edukacji-Narodowa Agencja Programu Socrates, Warszawa 2002.
24. Kolb D., *Learning Style Inventor*, MA: McBer and Company, Boston 1981.
25. Kornaś J., Medwecka-Kornaś A., *Geografia roślin*, PWN, Warszawa 2002.

26. Kowalczyk A., *Geografia turystyki*, PWN, Warszawa 2000.
27. Mannion A., *Zmiany środowiska Ziemi*, PWN, Warszawa 2001.
28. Niemierko B., *Między oceną szkolną a dydaktyką. Blżej dydaktyki*, WSiP, Warszawa 1997.
29. Niemierko B., *Pomiar wyników kształcenia*, WSiP, Warszawa 2000.
30. Niemierko B., *Testy osiągnięć szkolnych, podstawowe pojęcia i techniki obliczeniowe*, WSiP, Warszawa 1975.
31. Nowacki T., *Aktywizujące metody w kształceniu*, „Pracownia Doskonalenia Nauczycieli Przedmiotów Zawodowych”, z. 34, Wyd. CODN, Warszawa 1994.
32. Nowak M. (red.), *Kształtowanie kompetencji metodycznych nauczyciela geografii. Scenariusze ćwiczeń z dydaktyki geografii*, Wyd. UMCS, Lublin 2004.
33. Nowak M., *Podstawy pedagogiki otwartej. Ujęcie dynamiczne w inspiracji chrześcijańskiej*, Warszawa 1988.
34. Okoń W., *Nowy słownik pedagogiczny*, Wydawnictwo Żak, Warszawa 1995.
35. Okoń W., *Wprowadzenie do dydaktyki ogólnej*, Warszawa 1996.
36. Okoń W., *Nauczanie problemowe we współczesnej szkole*, PWN, Warszawa 1975.
37. Olbrycht K., *Prawda, dobro i piękno w wychowaniu człowieka jako osoby*, Katowice 2002.
38. *Pedagogika ogólna. Problemy aksjologiczne*, pod red. Kukułowicz T., Nowaka M., Lublin 1997.
39. Osuch W., Piróg D. (red.), *Kształcenie i doksztalcanie nauczycieli geografii w Polsce i w krajach Unii Europejskiej w drodze do jednoczącej się Europy*, Wyd. Nauk. Akademii Pedagogicznej, Kraków 2004.
40. Otok S., *Geografia polityczna*, PWN, Warszawa 2006.
41. Piskorz S. (red.), *Zarys dydaktyki geografii*, PWN, Warszawa 1997.
42. Pólturzycki J., *Dydaktyka dla nauczycieli*, Wydawnictwo Novum, Płock 2002.
43. *Raport w sprawie obecności aksjologii systemów wartości w procesie edukacyjnym*, opracował C. Banach wraz z zespołem, [w:] *Świat wartości i wychowanie*, pod red. W. Szewczuka, Fundacja Innowacja, Warszawa 1996.
44. Richling A. (red.), *Geograficzne badania środowiska przyrodniczego*, PWN, Warszawa 2006.
45. Richling A., Solon J., *Ekologia krajobrazu*, PWN, Warszawa 1996.
46. Stróżyński K., Giermakowski M., *Jak oceniać*, Wydawnictwo Nauczycielskie, Jelenia Góra 1999.
47. Szponar A., *Fizjografia urbanistyczna*, PWN, Warszawa 2003.

48. Szymańska D., *Urbanizacja na świecie*, PWN, Warszawa 2007.
49. Tywoński K., *Nauczanie w pracowni geograficznej*, WSiP, Warszawa 1998.
50. Tywoński K., *Pomoce dydaktyczne do geografii*, WSiP, Warszawa 1983.
51. Węclawowicz G., *Geografia społeczna miast. Zróżnicowania społeczno-przestrzenne*, PWN, Warszawa 2007.
52. Węclawowicz G., *Przestrzeń i społeczeństwo współczesnej Polski. Studium z geografii społeczno-gospodarczej*, PWN, Warszawa 2002.
53. Winklewski J., *Metodyka geografii*, WSiP, Warszawa 1977.
54. Winklewski J., *Nauczanie podstaw geografii*, WSiP, Warszawa 1988.
55. Wojciechowska K., Kowalik E., *Szkolny system oceniania oparty na pomiarze dydaktycznym*, Podkowa Bis, Gdańsk 2000.

GEOGRAFIA

IV etap edukacyjny – zakres podstawowy

Cele kształcenia – wymagania ogólne

- I. Wykorzystanie różnych źródeł informacji do analizy i prezentowania współczesnych problemów przyrodniczych, gospodarczych, społecznych, kulturowych i politycznych.
- II. Formułowanie i weryfikowanie hipotez dotyczących problemów współczesnego świata.
- III. Rozumienie relacji człowiek – przyroda – społeczeństwo w skali globalnej i regionalnej.

Treści nauczania – wymagania szczegółowe

1. Współczesne problemy demograficzne i społeczne świata. Uczeń:

- 1) wyróżnia i charakteryzuje obszary o optymalnych i trudnych warunkach do zamieszkania w skali globalnej i regionalnej; formułuje prawidłowości rządzące rozmieszczeniem ludności na świecie;
- 2) charakteryzuje główne procesy demograficzne (fazy przejścia demograficznego i przejścia epidemiologicznego) na przykładzie całego świata i poszczególnych kontynentów;
- 3) klasyfikuje migracje, podaje ich przyczyny i ocenia skutki tego zjawiska; charakteryzuje współczesne kierunki emigracji Polaków i czynniki wpływające na atrakcyjność niektórych państw dla imigrantów;
- 4) wyjaśnia zróżnicowanie procesów urbanizacji na świecie; opisuje procesy tworzenia się aglomeracji miejskich oraz ich formy;
- 5) identyfikuje i wyjaśnia procesy wzrostu liczby ludności oraz ekspansji przestrzennej wielkich metropolii świata (np. poznaje przyczyny powstawania dzielnic nędzy, wzrostu przestępczości, degradacji środowiska przyrodniczego, problemów komunikacyjnych);
- 6) wyjaśnia znaczenie kultury i tradycji regionalnych w procesie różnicowania się regionów pod względem rozwoju społecznego i gospodarczego (np. wyjaśnia rolę tradycji w rozwoju przedsiębiorczości w państwach Azji Południowo-Wschodniej).

2. Zróżnicowanie gospodarcze świata. Uczeń:

- 1) klasyfikuje państwa na podstawie analizy wskaźników rozwoju społecznego i gospodarczego; wyróżnia regiony bogate i biedne (bogatą Północ i biedne Południe) i podaje przyczyny dysproporcji w poziomie rozwoju społeczno gospodarczego regionów świata;

- 2) ocenia i projektuje różne formy pomocy państwa i organizacji pozarządowych państwom i regionom dotkniętym kryzysem (klęskami ekologicznymi, wojnami, głodem);
- 3) opisuje główne obszary upraw i chowu zwierząt na świecie, wyjaśnia ich zróżnicowanie przestrzenne;
- 4) wyjaśnia, z czego wynikają różnice w wielkości i strukturze spożycia żywności na świecie (uwarunkowania przyrodnicze, kulturowe, społeczne i polityczne, mechanizmy wpływające na nierównomierny rozdział żywności w skali globalnej);
- 5) opisuje zmiany w funkcji obszarów wiejskich na wybranych przykładach (np. w Unii Europejskiej, w regionach turystycznych w państwach rozwijających się); potrafi wyjaśnić szanse i zagrożenia dla środowiska przyrodniczego i mieszkańców poszczególnych regionów, wynikające z procesów przemian zachodzących na terenach wiejskich;
- 6) charakteryzuje kierunki zmian w powierzchni lasów na świecie (w wyniku procesów wylesiania i zalesiania) i podaje przykłady gospodarowania zasobami leśnymi (pozytywne i negatywne);
- 7) charakteryzuje cechy gospodarki morskiej i podaje przykłady wykorzystania oceanu światowego oraz zagrożeń wynikających ze zbyt intensywnej eksploatacji zasobów morskich;
- 8) charakteryzuje i ocenia zróżnicowanie i zmiany struktury wykorzystania surowców energetycznych na świecie; dokonuje oceny zjawiska uzależnienia produkcji energii na świecie od źródeł zaopatrzenia surowców nieodnawialnych, potrafi wyjaśnić twierdzenie „ropa rządzi światem”;
- 9) wyjaśnia, na czym polegają zmiany zachodzące na rynku pracy w skali globalnej i regionalnej, wynikające z rozwoju nowoczesnych technologii informacyjno-komunikacyjnych;
- 10) przedstawia cechy przemysłu wysokiej technologii i podaje przykłady jego lokalizacji na świecie; poznaje nowe funkcje ośrodków przemysłowych i nowe formy przestrzenne – technopolie, klastry i dystrykty przemysłowe;
- 11) charakteryzuje wybrane obszary intensywnie zagospodarowywane turystycznie na świecie; wyjaśnia, dlaczego zmieniają się kierunki wyjazdów turystycznych Polaków; identyfikuje skutki rozwoju turystyki dla środowiska przyrodniczego;
- 12) ocenia rolę nowoczesnych usług komunikacyjnych w funkcjonowaniu gospodarki i w życiu codziennym;
- 13) wyjaśnia zmiany zachodzące w kierunkach i natężeniu ruchu osób i towarów; wskazuje przykłady lokalizacji nowoczesnych terminali i ich rolę w rozwoju regionów;
- 14) podaje przykłady procesów globalizacji i ich wpływu na rozwój regionalny i lokalny;
- 15) wyjaśnia współczesne zmiany na mapie politycznej świata;
- 16) wyjaśnia na wybranych przykładach (w skali lokalnej, regionalnej i globalnej) przyczyny procesów integracyjnych i ich skutki gospodarcze, społeczne i polityczne.

3. Relacja człowiek – środowisko przyrodnicze a zrównoważony rozwój. Uczeń:

- 1) formułuje problemy wynikające z eksploatacji zasobów odnawialnych i nieodnawialnych; potrafi przewidzieć przyrodnicze i pozaprzyrodnicze przyczyny i skutki zakłóceń równowagi ekologicznej;
- 2) charakteryzuje obszary niedoboru i nadmiaru wody na świecie i określa przyczyny tego zróżnicowania (w tym zanieczyszczenia wód); przedstawia projekty rozwiązań stosowanych w sytuacjach braku lub niedoborów wody w różnych strefach klimatycznych;
- 3) rozróżnia przyczyny zachodzących współcześnie globalnych zmian klimatu (ocieplenia globalnego) i ocenia rozwiązania podejmowane w skali globalnej i regionalnej zapobiegające temu zjawisku;
- 4) wykazuje na przykładach, że zbyt intensywne wykorzystanie rolnicze gleb oraz nieumiejętne zabiegi agrotechniczne powodują w wielu częściach świata degradację gleb, co w konsekwencji prowadzi do spadku produkcji żywności, a w niektórych regionach świata do głodu i ubóstwa;
- 5) wykazuje na przykładach pozaprzyrodnicze czynniki zmieniające relacje człowiek – środowisko przyrodnicze (rozszerzanie udziału technologii energooszczędnych, zmiany modelu konsumpcji, zmiany poglądów dotyczących ochrony środowiska).